

הנגשת המוזיאונים בישראל לחברה הערבית נייר מדיניות והמלצות

ספטמבר 2020

הנגשת המוזיאונים בישראל לחברה הערבית

נייר מדיניות והמלצות

ספטמבר 2020

מחקר וכתיבה ראשונית: עו"ד חנאן מרג'יה

עריכה וכתיבה: עידן רינג

ייעוץ מקצועי: שקד אורבך

תחקיר ומיפוי: בשיר מנסור

קראו והעירו: חולוד אדריס, אמג'ד שביטה, עופר דגן, יעלה מזור

רכות פרויקט מרחב ציבורי משותף: חנאן מרג'יה (עד סוף 2019),

לוריא דלה (החל מ-2020)

מנהלים שותפים, המחלקה לחברה משותפת: חולוד אדריס ועידן רינג

מנכ"לים שותפים: אמג'ד שביטה ועופר דגן

עריכת לשון: נועה כהן

תרגום לערבית: רובא סמעאן - גלוקל שירותי תרגום

עיצוב גרפי: לירן רביב

צילום השער: אבי חיון (באדיבות מוזיאון המדע ירושלים)

חוברת זו מופיעה באתר האינטרנט של העמותה: www.sikkuy.org.il
מותר ורצוי לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה תוך ציון מפורט של המקור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעמותה.

פרסום זה הופק הודות לתרומתם הנדיבה של:

The Sobell Foundation

Sam and Bella Sebba Charitable Trust

ירושלים

רח' המשוררת רחל 17, בית הכרם ירושלים 96348
טל' 02-6541225 פקס 02-6541108
מייל: jerusalem@sikkuy.org.il

חיפה

רח' אלנבי 77, חיפה 3566434
טל' 04-8523188 פקס 04-8523065
מייל: haifa@sikkuy.org.il

sikkuy.org.il

facebook.com/sikkuy

twitter.com/Sikkuy

instagram.com/amutat_sikkuy

2	דבר המנכ"לים
3	השפה הערבית במרחב הציבורי
8	המרחב המוזיאלי
12	מיפוי נוכחות השפה הערבית במוזיאונים בישראל
12	מטרת המיפוי ומהלכו
15	בחירת המוזיאונים
16	הפרסיה הגיאוגרפית של המוזיאונים שנבדקו
17	ממצאים וסיכום תוצאות
17	עיקר הממצאים
18	פירוט הממצאים לפי מדדים רוחביים
28	ניתוח ממצאים וזיהוי חסמים
29	ניתוח ממצאים
36	גורמים להדרת השפה הערבית וחסמים המונעים שיפור
44	המלצות לשיפור הנגשת המוזיאונים לציבור הערבי
45	המלצות למנהלי המוזיאונים ולרשויות מקומיות
	המלצות למשרד התרבות, גורמי רגולציה ופורומים מקצועיים בתחום
54	התרבות
58	המלצות למשרד החינוך
59	נספח א': רשימת המוזיאונים שנבדקו
60	נספח ב': חוק המוזיאונים, התשמ"ג-1983

דבר המנכ"לים

נייר עמדה זה מתפרסם בתקופה מורכבת מבחינת מעמדה של השפה הערבית בישראל. מצד אחד, אנו נמצאים כיום כשנתיים לאחר חקיקתו של "חוק הלאום" אשר פגע קשות במעמדה של השפה הערבית והעביר לאזרחים הערבים מסר קשה ומדיר. החוק מערער את מעמדם של הערבים כאזרחים שווי זכויות וכמיעוט לאומי, ואת מעמדה של הערבית כשפה רשמית בישראל.

מאז חקיקת חוק הלאום התקיימו שלוש מערכות בחירות, במהלכן הגיע לשיאים שליליים חדשים ומדאיגים מפלס ההסתה והדה-לגיטימציה כלפי האזרחים הערבים. נוסף על כך, המשבר הבריאותי והכלכלי שנוצר בעקבות התפשטות מגפת הקורונה בישראל ובעולם חשף והדגיש ביתר שאת את היעדר הנגישות של שירותים ממשלתיים וציבוריים בשפה הערבית, ואת האופנים שבהם מחסור זה פוגע באזרחים הערבים באופן יום-יומי. תופעות אלה מדאיגות מבחינת מעמדה ונוכחותה של השפה הערבית במרחב הציבורי בישראל, הן במישור התודעתי-סמלי והן במישור הפרקטי.

שילוט הכוונה במוזיאון הילדים בחולון

ואולם מצד שני, בתקופה זאת נמשכו מגמות חיוביות רבות שהופכות את המרחב הציבורי בישראל למרחב משותף יותר: בעשור האחרון יותר ויותר אזרחים ערבים חדרו לתחומי תעסוקה חדשים, וכתוצאה מכך גדל היקף המפגש בינם לבין האזרחים היהודים. נוסף על כך, ישנה התרחבות קבועה של נוכחות השפה הערבית במרחב הציבורי ובשירותים הציבוריים. אחת הדוגמאות הבולטות לכך היא הוספת השפה הערבית לחזיתות האוטובוסים בשירותי התחבורה הציבורית בכל רחבי הארץ וכן בתחנות הרכבת – הישגים שעמותת סיכוי גאה בתרומתה להם.

עמותת סיכוי היא ארגון משותף ליהודים וערבים אזרחי המדינה, אשר נטלו על עצמם לקדם שוויון ושותפות בין האזרחים הערבים לאזרחים

היהודים בישראל בכל התחומים והרמות. העמותה פועלת משנת 1991 מול משרדי ממשלה, גופים ציבוריים, רשויות השלטון המקומי והציבור הרחב כדי לחולל שינוי מרחיק לכת במדיניות הממשלה כלפי האזרחים הערבים, ועל מנת לקדם מציאות של חברה משותפת ושוויונית.

בתחילת דרכה התמקדה העמותה בקידום השוויון החומרי. עם הזמן, פעילי העמותה הבינו כי שוויון חומרי – על אף חשיבותו הגדולה – אינו מספיק, וכי יש צורך בקידום חברה משותפת שבה גם האזרחים הערבים מרגישים שייכות למרחב הציבורי, המקרין מסר של כבוד והכלה כלפיהם.

לאור כל זאת, עמותת סיכוי לקחה על עצמה לקדם את הגברת הנוכחות של השפה הערבית במרחב הציבורי, כצעד משמעותי וחשוב למען בניית חברה משותפת ושוויונית. הגדלת נוכחותה של השפה הערבית במרחב חשובה על מנת להעניק שירות טוב יותר לאזרחים הערבים בשפתם, אך יותר מכך – היא מעבירה מסר חשוב במיוחד לכלל החברה. לחברה הערבית הדבר מעביר מסר של קבלה, של היותה חלק אינטגרלי ורצוי מהמרחב הזה, המכבד את נוכחותה ואת שפתה. עבור החברה היהודית הדבר מעביר מסר לפיו השפה הערבית אינה שפתו של האויב, אלא שפתם של חמישית מהאזרחים, אשר זכאים לשירות ולמעמד שוויוניים במרחב הציבורי. מסר זה הופך למשמעותי במיוחד עם התגברות הנוכחות וההשתלבות של האזרחים הערבים במרחבי התעסוקה, ההשכלה, המגורים והפנאי, ויש לו תפקיד קריטי בקידום מגמות שיביאו לשיפור ביחסים בין הקבוצות, במקום להחרפתם.

בניית חברה משותפת מחייבת, בין השאר, קידום מרחב ציבורי משותף והגברת הנוכחות של השפה הערבית במרחב הציבורי. עמותת סיכוי פועלת על מנת לקדם מטרה זו במגוון מרחבים שאנו רואים כמשמעותיים מבחינה ציבורית ותרבותית, ושמתיקיים בהם מפגש יום-יומי בין ערבים ויהודים. בנקודה זו פנינו לעסוק באופן מעמיק במוזיאונים, המהווים מרחב מסוג שכזה.

המוזיאונים הם זירה חשובה במיוחד: מדובר במוסדות תרבות ציבוריים, שיש להם חלק מרכזי וחשוב בעיצוב השיח בישראל בנושאי זהות, ערכים וחברה. יתרה מכך, חלק גדול מהמיון של המוזיאונים הוא ציבורי, דבר המדגיש את חובתם לספק שירות שוויוני לכלל האוכלוסייה ואת אחריותם הציבורית כלפי החברה בכללותה, והמיעוט הערבי בתוכה.

אחריות זו רק מתעצמת על רקע שאיפתם של רבים ממוסדות תרבות אלה לייצג ערכים של פלורליזם ואהבת האדם. מלבד זאת, במוזיאונים מבקרים מדי שנה עשרות אלפי ישראלים, בהם אזרחים ערבים בגילים שונים, כולל תלמידים בבתי ספר יסודיים. בשל כל אלו, נוכחות השפה הערבית במוזיאונים חשובה ומשמעותית, גם כאמירה תרבותית ערכית, גם כדרך פעולה לחיזוק תחושת השייכות של האזרחים הערבים למרחב, וגם כדי לשפר את היכולת המעשית של המבקרים הערבים להתמצא במוזיאונים ולהפיק מהם הנאה מלאה.

לצורך חיבור מסמך זה ערכנו בדיקה של נוכחות השפה הערבית במוזיאונים, ובעזרתה מיפינו את החסמים והגורמים למצב ההנגשה הקיים. לאחר מכן פירטנו שורת צעדים מועילים והמלצות לשיפור המצב עבור מקבלי החלטות ומנהלים בתחום.

את הבדיקה הראשונית של מצב ההנגשה ערכנו בעזרת מיפוי מדגמי, אשר בחן באופן יסודי את נוכחות השפה הערבית ב-20 מוזיאונים ברחבי ישראל. נציגים של סיכוי ביקרו במוזיאונים ובדקו, על פי קריטריונים קבועים, את מידת הנוכחות ואת רמת השפה הערבית בשילוט, בחומרי ההסבר, במפות, בסרטונים המוצגים, במדריכים הקוליים, בסטורים המודרכים ובסרטים המוקרנים במוזיאון. במקביל נבדקו גם השירותים הדיגיטליים של המוזיאונים ומידת הנוכחות של השפה הערבית באתרי האינטרנט ובדפי הרשתות החברתיות שלהם.

לצערנו הממצאים היו מאכזבים, במיוחד ביחס למוסדות שרבים מהם מתהדרים בערכים פלורליסטיים ובעלי שאיפות חינוכיות:

■ מתוך 20 המוזיאונים שנבדקו, ב-3 מוזיאונים בלבד נמצאה נוכחות טובה מאוד של השפה הערבית והם מונגשים באופן כמעט מלא לחברה הערבית.

■ ב-5 מהמוזיאונים שנבדקו נמצאה נוכחות טובה של השפה הערבית והם מונגשים באופן סביר לחברה הערבית.

■ בשאר המוזיאונים, 12 במספר, רמת נוכחותה של השפה הערבית נעה בין אפסית לחלקית הטעונה שיפור.

מהבדיקה שערכנו עולה כי רב האזרחים הערבים המבקרים במוזיאונים במדינת ישראל מקבלים מידע חלקי ולא נגיש בשפתם, אך חמור ומדאיג לא פחות מכך – הם מקבלים מסר מדיר לפיו הם אינם רצויים במקומות אלה. במקביל, המבקרים היהודים מקבלים

את המסר לפיו במוסדות תרבות ציבוריים אלו אין הזמנה ונוכחות של האזרחים הערבים, הנתפסים כזרים וחיצוניים למרחבים המוזיאליים. בהמשך לבדיקת רמת ההנגשה מצאנו כי ישנם גורמים וחסמים רבים הקשורים למצב הנוכחי: היעדר של מדיניות אחידה ונהלים ברורים בכל הנוגע להנגשה לערבית, אי-קידום נושא ההנגשה בסדרי העדיפות התקציביים, היעדר אכיפה ורגולציה הולמת, שימוש חסר באמצעי עזר דיגיטליים המאפשרים שילוב של כמה שפות ועוד.

מסמך זה אינו מסתפק בתיאור המצב ובניתוחו אלא כולל המלצות מפורטות ושימוות לשיפור נוכחות השפה הערבית במוזיאונים, כדי להביא לנוכחות שוויונית שלה במרחב ציבורי משמעותי זה. בכדי לקדם את ההמלצות שניסחנו בנייר עמדה זה, התחלנו בתהליך אדבוקציה וליווי מול הנהלות המוזיאונים המובילים במדינה. במסגרת פעילות זו אנחנו מקיימים קשר רציף עם מנהלים רבים של המוזיאונים הגדולים במדינה, מהם שמענו על הנכונות לקדם את נוכחות השפה הערבית במוזיאונים. מסר זה משמח, אך הוא אינו מספק. אנו מצפים ממנהלי המוסדות לנקוט צעדים אשר יבטיחו התחלה מיידית של שינויים רחבי היקף, שיביאו לשוויון מלא בנוכחות השפה הערבית בפעילות המוזיאונים בישראל.

אנו ממשיכים ליזום ולקיים פגישות עם הגורמים הרלוונטיים במוזיאונים השונים ומתכוונים להעלות את הנושא על סדר היום הציבורי, בין השאר באמצעות מסמך זה. חשוב לנו להדגיש כי הוספת השפה הערבית לפעילות המוזיאונים לא תהווה צעד יוצא דופן במציאות של ימינו; על פי בדיקתנו, שדה המוזיאונים נמצא בפיגור בתחום זה. בשנים האחרונות מקבלי החלטות במוסדות ציבוריים רבים, ובהם מוסדות ממשלתיים, מקדמים מדיניות של הוספה והנכחה של השפה הערבית באופן שוויוני בתחומים רבים. צעדים אלו נעשו בין היתר ברכבת ישראל, בחברות האוטובוסים, ברשות שדות התעופה, בפארקים הלאומיים של רשות הטבע והגנים ובמקומות ציבוריים רבים אחרים.

על רקע מצב דברים זה, בולטת וצורמת במיוחד השמירה על ההגמוניה והבלעדיות של השפה העברית דווקא במוזיאונים, המתיימרים לייצג ספירה שהיא מעבר ליום-יומי, ושיש להם אמירה ערכית, פעמים רבות פלורליסטית, על הערכים הרצויים בחברה.

מסמך זה הוא תוצאה של מאמץ משולב ומתמשך של מספר אנשים. אנו מבקשים להודות בראש ובראשונה לבשיר מנסור, אשר בצע את מרבית המיפוי במוזיאונים בכל רחבי הארץ באופן שיטתי ומקצועי, לרכזת פרויקט מרחב ציבורי משותף בעמותת סיכוי עד סוף 2019, חנאן מרג'יה, אשר הובילה בנחישות ובהצלחה מרובה את המהלך של סיכוי לקידום נוכחות השפה הערבית במרחב הציבורי המשותף ועמדה בראש המחקר והכתיבה הראשונית של נייר מדיניות זה במקצועיות רבה. תודה מיוחדת גם לעידן רינג, המנהל השותף של המחלקה לחברה משותפת בעמותת סיכוי, אשר יזם את המחקר, ערך אותו במקצועיות וביסודיות רבה, ולצוות המחלקה לחברה משותפת שנתנו משוב וסייעו בשיפור המסמך: חולוד אדריס, המנהלת השותפה של המחלקה; לוריא דלה, מנהלת פרויקט מרחב ציבורי משותף מתחילת 2020; ויעלה מזור, רכזת פרויקט חינוך לחיים משותפים.

תודה גם למנהלי המוזיאונים שעמם נפגשנו במסגרת כתיבת המסמך: פרופ' עידו ברונו, מנכ"ל מוזיאון ישראל בירושלים; הגב' טניה כהן-עוזיאלי, מנכ"לית מוזיאון תל אביב לאמנות; מר עמי כץ, מנהל מוזיאון ארץ ישראל; ד"ר דבי הרשמן, האוצרת הראשית של מוזיאון ארץ ישראל; הגב' הילה פלד, מנהלת אגף החינוך של מוזיאון הרצליה; מר גיל עומר, מנהל מוזיאון הילדים הישראלי בחולון; מר אלעד אזולאי, מנכ"ל מוזיאון לונדע בבאר שבע (עד סוף 2019). אנו מודים להם על הפתיחות ועל הנכונות לבצע שינויים כדי לקדם את נוכחות השפה הערבית במוזיאונים שהם מנהלים, ועל שיתוף המידע והתובנות שלהם לגבי החסמים שעומדים בפניהם בדרך להשגת מטרה זו. תודה מיוחדת גם לד"ר חוסני אלח'טיב שחאדה, ראש החוג לאמנות במכללת לוינסקי לחינוך, שייעץ וסייע בגיבוש ההמלצות.

אנו מקווים שקריאת המחקר תזמן לכם הבנה מעמיקה יותר של המציאות ותניע מהלך רחב היקף לשינוי המצב הקיים ולקידום נוכחות השפה, התרבות והאמנות הערבית במוזיאונים ובמוסדות תרבות בכל הארץ. זהו אינטרס של כולנו, יהודים וערבים כאחד.

בברכה,

אמג'ד שביטה ועופר דגן

מנכ"לים שותפים, עמותת סיכוי

ספטמבר 2020

השפה הערבית במרחב הציבורי

בנייתה של חברה שוויונית ומשותפת לאזרחים היהודים והערבים בישראל נשענת על כמה אלמנטים חשובים, בהם נוכחותן השווה של השפה הערבית והעברית במרחבים הציבוריים. אלמנט חשוב נוסף הוא הנגשה שווה של המשאבים הציבוריים, הן החומריים והן התודעתיים, לכלל האוכלוסיות בישראל.

מרחבים ציבוריים משותפים הם מרחבים שבהם מתקיים מגע ישיר בין האזרחים הערבים, האזרחים היהודים ושאר חלקי החברה. מרחבים ציבוריים אלה נוגעים לתחומי חיים רבים וכוללים בין היתר פארקים וגנים לאומיים, בתי משפט, מוסדות בריאות, מערכת ההשכלה הגבוהה, מוסדות תרבות ואמנות, תחבורה ציבורית ומרכזי מסחר ופנאי. בשל ההפרדה הרווחת בישראל בתחום המגורים והחינוך, המרחבים שהוזכרו לעיל הם המרחבים העיקריים שבהם מתקיים מגע ישיר בין המיעוט הערבי לרוב היהודי.

שילוט רב-לשוני בתחנה של רכבת ישראל

חרף העובדה שמרחבים אלו נועדו עבור יהודים וערבים כאחד, פעמים רבות הם אינם מוגשים לדוברי השפה הערבית, אף שהאזרחים הערבים מהווים כמעט חמישית מאוכלוסיית המדינה. היעדרה של השפה הערבית, כמו גם הצגה חלקית שלה או שימוש לקוי בה, מייצרים הדרה ומחיקה של האזרחים הערבים מהמרחבים המשותפים הללו. נוסף על כך, הדרת התרבות והמורשת ההיסטורית של

הציבור הערבי מהמרחב מקבעת מציאות של אפליה במשאבים ובתקציבים. מצב דברים זה מביא להעמקת הפערים בין הציבור היהודי לערבי ולהגדלת רגשי זרות, ניכור ועוינות הקיימים ביניהם על רקע הקונפליקט הלאומי ארוך השנים.

ישנה חשיבות עליונה להנגשת מרחבים אלה לאזרחים הערבים. המיעוט הערבי הוא המיעוט הילידי הגדול ביותר בקרב אזרחי המדינה, הוא נולד כאן ושפתו מהווה חלק חשוב מהתרבות ומהמרחב, ואף קיבלה מעמד מיוחד ולעיתים מעין רשמי בערכאות משפטיות ובמסגרות הקשורות למערכת החוק. נוכחות שוויונית של השפה הערבית במרחבים הציבוריים תקדם שיח וכבוד הדדי בין הקבוצות החיות כאן, לצד הנכחה של הזהות התרבותית והלאומית הייחודית לקבוצה ילידית זו.

בקרב האזרחים היהודים בישראל ישנן קבוצות שעברית אינה שפת אימם; עם זאת, עבור בני קבוצות אלה השפה העברית היא חלק בלתי נפרד מזהותם הלאומית והקולקטיבית. לא כך הדבר עבור האזרחים הערבים, אשר העברית היא שפה החיצונית לזהות הקולקטיבית והלאומית שלהם. לצד זאת, לשפה הערבית יש נוכחות תרבותית ומסורתית בקרב רבים מהיהודים בישראל – יוצאי מדינות ערב ואחרים – ועל כן להנכחה שלה במרחב הציבורי יש ערך מוסף, שכן היא עשויה לייצר גשר וחיבור חשוב בין ערבים ויהודים החיים כאן.

הנכחת השפה הערבית תתרום ליצירת חברה משותפת, תערער על ההפרדה הדיכוטומית של המרחב ותאפשר לאזרחים הערבים לחוש שייכות ובעלות על המרחב הפיזי הציבורי המשותף לכל אזרחי המדינה. הנגשת המרחב הציבורי לבני המיעוט הערבי תתרום לכך שציבור זה ירגיש שייך ומוזמן יותר, והציבור היהודי יידע שהשפה הערבית היא חלק טבעי ואזרחי מהמרחב. מרחב שוויוני יותר יקרר בין האזרחים הערבים לרוב היהודי ויקטין את הניכור והגזענות השוררות ביניהם.

המרחב המוזיאלי

לפי נתוני מרכז המידע והמחקר של הכנסת,¹ בישראל פועלים יותר מ-200 מוזיאונים, גלריות ובתי אמנים. במוסדות אלה שמורים אוספים הכוללים מאות אלפי יצירות אמנות ועתיקות מנכסי המורשת התרבותית, ההיסטורית והאמנותית של המדינה, 55 מתוכם הם מוזיאונים מוכרים לפי חוק המוזיאונים, התשמ"ג-1983. עד היום לא קם אף מוזיאון מוכר בתמיכה ציבורית ביישוב ערבי, אף שלאורך השנים נוסדו ביישובים אלה מוזיאונים מקומיים בבעלות פרטית בעקבות יוזמות עצמאיות שהמדינה לא העניקה להן חסות. ככלל, רוב המוזיאונים בישראל הוקמו בידי גורמים פרטיים וביזמה מקומית, ללא יד מכוונת או מדיניות סדורה. ב-1983, בעקבות גידול במספר המוזיאונים בישראל, חוקקה

¹ אתי וייסבלא, [מוזיאונים בפרספריה: ביקורי ילדים ונוער ותמיכה ממשלתית](#) (הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2016).

הכנסת את חוק המוזיאונים, המסדיר את פעולת המוזיאונים בישראל. לאחר מכן, ב-1984, הוסדרו התקנות הנלוות לחוק הקובעות את הגדרת המוזיאונים, אפיונם ודרכי ניהולם.

מוזיאונים הם מרחב ציבורי משותף בעל חשיבות מיוחדת, שנועד להנגיש את אוצרות התרבות והאמנות לכלל אוכלוסיית המדינה. מוזיאונים הם מקור חשוב לרכישת ידע ולהרחבת אופקים, יעד מרכזי לטיולי בתי הספר ומרחב בילוי ערכי בשעות הפנאי למשפחות, סטודנטים וגמלאים. מוזיאונים מאפשרים בילוי פורה שתורם להשכלת המבקרים ולהרחבת אופקיהם, בייחוד כשמדובר בילדים ובני נוער, שעבורם ביקור כזה עשוי לתרום להתפתחות האישית והרוחנית.

מוזיאון הוא משאב ציבורי חשוב, אשר לרוב ממומן גם מכספי הציבור משלם המסים באמצעות מימון ציבורי ומענקים של משרדי ממשלה ורשויות מקומיות, השותפות בניהולו. לאור זאת ישנה חשיבות להנגשה של משאב ציבורי זה, על מנת שיימלא את ייעודו בחשיפת מגוון של יצירות תרבות ואמנות לכלל האוכלוסייה – ובתוכה גם למיעוט הערבי. נקודה זו מקבלת חשיבות מיוחדת על רקע העובדה שרוב האזרחים הערבים בישראל מתגוררים בפריפריה הגיאוגרפית והכלכלית, המרוחקת ממוקדי תרבות ואמנות גדולים ומאופיינת במיעוט של מוסדות תרבות ומוזיאונים משמעותיים נגישים. היכולת של

שילוט הכוונה במוזיאון המדע ע"ש בלומפילד בירושלים

הציבור הערבי ליהנות מתרבות ומאמנות ולהיחשף אליהן תלויה במידה רבה באופן שבו מוסדות התרבות הגדולים והמרכזיים ינגישו וישווקו את עצמם בשפה הערבית.

ערבית היא שפת אימם של האזרחים הערבים בישראל, וזכותם לצרוך ידע תרבותי ואמנותי ברמה גבוהה בשפתם שלהם. על כך יש להוסיף את העובדה כי קבוצות נרחבות בחברה הערבית אינן שולטות בשפה העברית על בוריה, בהיותה שפה שנייה עבורם. מדובר בחברה ייחודית ומורכבת, הזכאית לכך שכלל המוזיאונים ומוסדות התרבות יונגשו גם עבורה, על כלל גווניה.

יותר מ-80% מהרשויות המקומיות הערביות בישראל מוגדרות מוחלשות מבחינה סוציו-כלכלית על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, וכמעט מחצית מהמשפחות הערביות חיות מתחת לקו העוני.² עובדה זו מעידה על אי שוויון חברתי וכלכלי עמוק בין יהודים וערבים, המתבטא בין היתר ברמות הכנסה שונות ובחסמים בנגישות לחינוך ולהשכלה גבוהה. פער זה, אשר נוצר מסיבות הקשורות באפליה חומרית ממוסדת ארוכת שנים כלפי החברה הערבית והרשויות הערביות, משפיע לרעה גם על נגישות האזרחים הערבים למוסדות תרבות ואמנות. מצב דברים זה ראוי היה שיגביר את חובתם של המוזיאונים להנגיש את העולם התרבותי לחברה הערבית, מתוקף תפקידם החברתי. לנוכח המחסור במוסדות תרבות ואמנות בחברה הערבית, אשר נוצר כתוצאה מפערי חינוך והקצאת משאבים, ישנה חשיבות מיוחדת לכך שמוסדות אלה יהיו נגישים בשפה הערבית, על מנת לחשוף את הדור הערבי הצעיר למוזיאונים ולאפשר לו ליהנות מעולם התרבות והאמנות.

הגישה הרווחת בקרב אנשי חינוך בארץ ובעולם³ היא כי חשיפתם של ילדים ובני נוער לפעילות מוזיאלית היא כלי להרחבת אופקיהם ועולמם התרבותי, וכן מקור להעשרה רוחנית. המפגש עם עולם המוזיאונים עשוי לסייע לתלמידים לפתח כישורי הערכה, לטפח טעם אישי, להגביר את המעורבות החברתית שלהם, לשפר את הקשב לזולת וליצור תשתית תרבותית משותפת.

חלק גדול מקהל המבקרים במוזיאונים הם ילדים מקרב החברה הערבית שמגיעים למוזיאון במסגרת טיולי בתי ספר או כמבקרים חופשיים עם משפחותיהם. ילדים ערבים

² טלי חרותי-סובר, דה מארקר, 27.4.2020 <https://www.themarker.com/allnews/1.8802007>
³ Olofsson Ulla Keding, "Museums and children", UNESCO Monographs on education, no. 1, 1962-no. X, 1979.

רבים אינם שולטים בשפה העברית באופן מלא, והדבר מעצים את חשיבותה של הנכחת השפה הערבית עבורם במוזיאונים. הנכחת השפה הערבית במוזיאונים תשדר לדור הצעיר מסר חשוב, לפיו האמנות והתרבות המוזיאלית שייכת גם לחברה הערבית. הדבר נכון גם ביחס למבקרים ערבים מבוגרים יותר, אשר נוטים לשלוט פחות בשפה העברית. אנו מודעים לכך שמידת ההנגשה של מוזיאונים בערבית אינה מנותקת מהסוגיה הרחבה יותר של חלוקת משאבים ותקציבים. תחום התרבות והאמנות, ובתוכו המוזיאונים, סובל מתת תקצוב ארוך שנים שהחריף עוד יותר בתקופת משבר הקורונה של שנת 2020. עם זאת, אנו מאמינים כי מדובר בשאלה של סדרי עדיפויות ועל כן הצפת הנושא של הנגשת המוזיאונים בשפה הערבית והגדרתו כמשימה חברתית יקדמו מציאת פתרונות תקציביים שיביאו להגדלת מספר המבקרים הערבים, ובהתאם גם להגדלה בהכנסות המוזיאונים.

רוב המוזיאונים הגדולים בישראל נמצאים בערים שהן גם מעורבות וגם חזקות מבחינה כלכלית. אנו בסיכוי מאמינים כי על מנהלי המוזיאונים ומקבלי ההחלטות ברשויות המקומיות ובמשרד התרבות מוטלת האחריות לייצר במוזיאונים מרחב שוויוני שאינו מדיר את האזרחים הערבים ואת שפתם. אנחנו מאמינים כי על מנת שהמבקרים הערבים

במוזיאון ייצאו ממנו עם תחושה של סיפוק מחוויה מהנה ותורמת וגם ירצו לחזור עליה – על מקבלי ההחלטות לדאוג להנגיש את העולם התרבותי הזה גם בערבית ולהתאימו למבקרים מהחברה הערבית. לאור כל זאת בחרנו לכתוב ולפרסם את נייר מדיניות זה, שמטרתו לקדם ולשפר את מצב ההנגשה של המוזיאונים בישראל לקהל הערבי.

שילוט רב-לשוני במוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט בתל אביב

מיפוי נוכחות השפה הערבית במוזיאונים בישראל

מטרת המיפוי ומהלכו

המסמך שלפניכם מבקש להוות מסמך מדיניות וכלי עבודה אשר יסייע למקבלי החלטות ברשויות המקומיות ובמשרד התרבות, לחוקרים ולפעילים בתחום להנגיש את המוזיאונים ואת מוסדות התרבות המובילים עבור קהל המבקרים מהחברה הערבית, ובכך להעביר לו מסר של הזמנה, קבלה ושייכות. הממצאים של נייר מדיניות זה מתבססים על מיפוי רוחבי מדגמי שבוצע על ידי צוות עמותת סיכוי ב-20 מוזיאונים מובילים בישראל במהלך 2019-2018. במיפוי נבחנו כמה מדדים שלפיהם הוערכה מידת הנגשתו של כל מוזיאון לחברה הערבית ולמבקרים ערבים, ובוצעה הערכה כללית של מצב ההנגשה בשדה המוזיאונים כולו. בהמשך לתיאור וניתוח הממצאים, מסמך זה מפרט את החסמים העומדים בפני מוזיאונים המבקשים לשפר את מידת הנגשתם לציבור הערבי, ומציע להם פתרונות והמלצות ישימות לשיפור המצב.

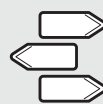
המיפוי שנערך לקראת כתיבת מסמך זה נועד למדוד ולהעריך את נוכחות השפה הערבית ואת מידת ההנגשה בערבית של המוזיאונים המרכזיים בישראל עבור המבקרים הערבים. קידום השוויון במוזיאונים, המהווים מרחבים ציבוריים משותפים בעלי חשיבות מיוחדת, הוא אינטרס כלל חברתי שישפיע לטובה הן על ציבור המבקרים דוברי הערבית והן על המבקרים דוברי העברית. הגדלת מספר המבקרים הערבים במוזיאונים תשרת את האוכלוסייה כולה, משום שהנגשה וחשיפה של אוצרות ידע משמעותיים לקבוצה גדולה כל כך מהאוכלוסייה בישראל תסייע לצמצום פערים חברתיים ותרבותיים. יתר על כן, הגדלת מספר המבקרים תגדיל את הכנסות המוזיאונים ותחזק את השדה התרבותי והמוזיאלי לטובת הציבור כולו, ותתרום גם לתפיסת השפה הערבית על ידי הציבור היהודי כחלק לגיטימי וחשוב במרחב הציבורי בישראל. העובדה כי כמחצית מאזרחי ישראל היהודים גדלו להורים דוברי ערבית⁴ ברמה כזו או אחרת רק מחזקת את הצורך בהנגשתה של השפה הערבית ומדגישה את הפוטנציאל שלה להפוך לחלק טבעי ולגיטימי יותר מהמרחב בישראל.

⁴ ידיעת ערבית בקרב יהודים בישראל, יהודה שנהב, מייסלון דלאשה ואחרים. זמין באתר מכון ון ליר

המיפוי נערך בין אמצע 2018 לסוף 2019 ב-20 מוזיאונים שונים ברחבי הארץ, מברר שבע בדרום ועד חיפה והגליל בצפון (לרשימה המלאה של המוזיאונים שנבדקו ראו נספח א' למסמך זה). מלגאים דוברי ערבית מטעם סיכוי ביקרו במוזיאונים השונים וביצעו מיפוי שיטתי ומקיף של הנוכחות והייצוג של השפה הערבית במקום. בעת ביקוריהם מילאו הנציגים שאלונים שכללו התייחסות לששה מדדים וקריטריונים אחידים שנקבעו מראש.

בכל המוזיאונים שנכללו במיפוי נבדקו הפרמטרים הבאים:

1. שילוט: האם השלטים המוצבים ברחבי המוזיאון מכילים מידע בשפה הערבית. הבדיקה כללה שילוט הנוגע להכוונה, מידע והתמצאות ברחבי המוזיאון (יכונה להלן "שילוט מידע והכוונה"), לרבות בכניסות, בקופות ובמתחמי התצוגות; וכן שילוט ודברי הסבר המתייחסים לתוכן התערוכות – הן הקבועות והן המתחלפות (יכונה להלן "שילוט תוכן"). שילוט זה כולל את טקסט המבוא והכתורות בכניסה לתערוכות, שילוט ההסבר הכללי הכולל את פרטי היוצר/ת והיצירה, דבר האוצר/ת, רשימת הקרדיטים וכן שילוט המוצב לצד כל אחד מהמוצגים עם שמות ופרטים על המוצג או היצירה.

2. אתר אינטרנט: האם אתר האינטרנט של המוזיאון כולל גרסה בשפה הערבית. אם אכן נמצא שהאתר מכיל מידע בערבית, נבדק איכותו, היקפו ותוכנו. עוד נבדקה עדכניות המידע והשאלה אם ניתן לקבל אינפורמציה דינמית בנוגע לפעילות המוזיאון והתצוגות הקבועות והמתחלפות בו או שהוא כולל רק פרטי יצירת קשר ודרכי הגעה בלבד.

3. שיווק ומידע בפייסבוק: האם המוזיאון מפעיל דף פייסבוק שכולל מידע בשפה הערבית למבקרי המוזיאון. אם אכן נמצא שדף הפייסבוק מכיל מידע בערבית, נבדק האם הוא כולל אינפורמציה לגבי הפעילות השוטפת של המוזיאון והאירועים השונים המתקיימים בו, כמו למשל הפעילות לילדים, והאם המידע נכתב באופן ייעודי ומותאם לקהל מבקרים ערבי או רק תורגם מהתוכן הקיים בעברית.

4. עלונים ומפות: האם יש גרסאות בערבית של חומר ההסבר המחולק, הן בכניסה למוזיאון (עם הסבר ומפה כללית של חלקי המוזיאון) והן בתערוכות עצמן. בבדיקה נבחנו כלל עלוני המידע, המפות, חומרי ההסבר המודפסים והחוברות הייעודיות שהונפקו לצורך התערוכה, לרבות במכשירים אוטומטיים לממכר כרטיסים ומידע.

5. סרטוני וידיאו ומצגות: האם הסרטונים ועבודות הווידאו בתערוכות השונות וברחבי המוזיאונים הוצגו גם בשפה הערבית, או כללו כתוביות בערבית.

6. מדריכים קוליים במכשירים אלקטרוניים: האם המוזיאון מציע אפשרות לקבלת הדרכה קולית בשפה הערבית באמצעות מכשירים אלקטרוניים המחולקים למבקרים בכניסה, הן בתצוגות הקבועות והן בתצוגות המתחלפות.

עבור כל מדד שוקללו הממצאים ונציגי העמותה התבקשו לתת ציון על פי הסולם הבא:

1. הנגשה ברמה אפסית

לא נראתה נוכחות של השפה הערבית באף פרמטר שנבדק.

2. הנגשה ברמה טעונה שיפור

ישנה נוכחות חלקית של השפה הערבית אך ברמה נמוכה ובמידה דלה או מינימלית, כמו למשל בכותרת המסמך בלבד, רק בשלט הכניסה לתערוכה או למוזיאון, בעמוד הבית בלבד של אתר האינטרנט או רק בשלטי הכוונה חיוניים.

3. הנגשה ברמה טובה

ישנה נוכחות מורגשת של השפה הערבית בחלק נרחב מהתכנים אך זו אינה נוכחות מלאה ואחידה, למשל כאשר קיים עמוד בערבית באתר האינטרנט אך הוא לא מעודכן בפעילויות השוטפות או קיים הסבר כללי בערבית בכניסה לתערוכה אך אין הסברים בערבית לצד המוצגים.

4. הנגשה ברמה טובה מאוד

הרוב המוחלט של תוכני המוזיאון, הן במרחב הפיזי והן במרחב הווירטואלי, מתורגמים לערבית.

בחירת המוזיאונים

המוזיאונים שנכללו בבדיקה שקיימנו נבחרו על סמך גודלם, מיקומם וחשיבותם. כל המוזיאונים שנבדקו הם בבעלות ציבורית או שייכים לחברות עירוניות, כך שהם נשענים בין היתר על מימון ציבורי משמעותי. נבחרו מוזיאונים שתקציבם הממשלתי הוא הגבוה ביותר, שממוקמים באזורים מגוונים בארץ ושמספר המבקרים בהם הוא מהגבוהים בישראל. מרבית המוזיאונים שנבדקו מדורגים על פי חוק המוזיאונים בקבוצות א'-ג', כלומר מוזיאונים שמספר המבקרים בהם בתשלום נע בין 42 אלף ל-380 אלף ומעלה בשנה (פירוט מלא של הקריטריונים לחלוקת התקציבים למוזיאונים ניתן למצוא בנספח ב' למסמך זה).

נוסף על קריטריון הגודל, הבדיקה התמקדה במוזיאונים משפיעים המובילים את השיח והמדיניות בשדה התרבות בישראל. זאת מתוך ציפייה כי אם מוזיאונים אלו יחלו בתהליך של הנכחה וקידום השפה הערבית ויפנו לקהל מבקרים ערבי, הדבר ישפיע גם על מוזיאונים אחרים ועשוי להוביל לשינוי מערכתי בתחום כולו.

מבקרים במוזיאון המדע ע"ש בלומפילד בירושלים

המוזיאונים שנבחרו לתהליך הבדיקה עוסקים בתכנים שונים ומגוונים לרבות אמנות, היסטוריה, ארכיאולוגיה, מדע, טכנולוגיה וטבע וכן מוזיאונים רב-תחומיים, המהווים מוקדי משיכה לקהלי יעד שונים בטווח גילאים מגוון. בין היתר, היה לנו חשוב לנו לשלב בבדיקה גם מוזיאונים מתחום המדע משום שהם מהווים מוקד משיכה מרכזי עבור ילדים ומשפחות, שנוטים לבקר פחות במוזיאונים לאמנות.

ההשוואה בין מוזיאונים כה שונים התאפשרה מאחר שהמיפוי התמקד בהנגשה הלשונית של המוזיאון, ולא בהערכת התוכן או מידת הייצוג בתערוכות עצמן. כלומר, נציגנו לא בדקו את סוג התערוכות, התכנים או המוצגים ואף לא את זהות האמנים, האוצרים, המדענים והמומחים שפעלו והוצגו במוזיאונים, אלא רק את ההיקף והאיכות של הנגשת התכנים המוצגים בשפה הערבית. נושא חשוב זה, של התאמת תוכן התערוכות לקהל הערבי וייצוגם של אמנים ואנשי מקצוע ערבים במוסדות התרבות והאמנות, יטופל על ידינו בהמשך.

חשוב לציין כי מחקר זה מתמקד במוזיאונים מתחומי התרבות, האמנות, הפרה-היסטוריה והמדע והוא אינו כולל מוזיאונים מתחום תולדות הציונות והעם היהודי. ההחלטה למקד את הבדיקה באופן הזה נעשתה במכוון, מתוך הבנה כי העיסוק במוזיאונים אלו מצריך מסגרת אחרת של חשיבה וכלים לניתוח, שאינה עולה בקנה אחד עם מטרתו של נייר זה. הנגשה של מוזיאונים העוסקים בנרטיב הציוני היהודי לחברה הערבית היא נושא שנוי במחלוקת ומורכב מבחינה פוליטית וחברתית, בייחוד לאור נפקדותם של תערוכות ומוזיאונים מקבילים העוסקים בנרטיב הפלסטיני ובתולדות העם הפלסטיני; לטעמנו לא ניתן לכלול את בחינתם של מוזיאונים מסוג זה בבדיקה של מוזיאונים מתחומים אחרים.

הפריסה הגיאוגרפית של המוזיאונים שנבדקו

לצד המוזיאונים המובילים והמשפיעים במדינה, למיפוי זה נבחרו גם מוזיאונים הממוקמים בקרבה לריכוזי אוכלוסייה ערבית, שילדים ומבוגרים ערבים מבקרים בהם במסגרת טיולי בתי ספר וכמבקרים מזדמנים. נציגנו ביקרו במוזיאונים הפזורים באזורים שונים ברחבי המדינה, בערים מעורבות ובערים שאינן מעורבות, בגליל, בחיפה, בתל אביב והמרכז, בירושלים ובבאר שבע.

השאלונים שמילאו הנציגים נותחו, עובדו והפכו לבסיס נתונים המכיל מידע מקיף ובר השוואה בין המוזיאונים השונים עבור התקופה שבה נבדקו. בסיס הנתונים שנוצר איפשר להבין את מידת ההנגשה של המוזיאונים השונים לשפה הערבית. אף שהמיפוי נערך ברובו ב-2019, עשינו את מירב המאמצים לוודא את עדכניותו. בבדיקות ובפגישות המשך שקיימנו באתרים רבים ב-2020 נמצא שינוי קטן יחסית בממצאים – רובו בתערוכות המתחלפות ולא בתשתית הקבועה של המוזיאונים – כך שתוצאות המיפוי ומסקנותיו הכלליות רלוונטיות גם בעת פרסום נייר זה.

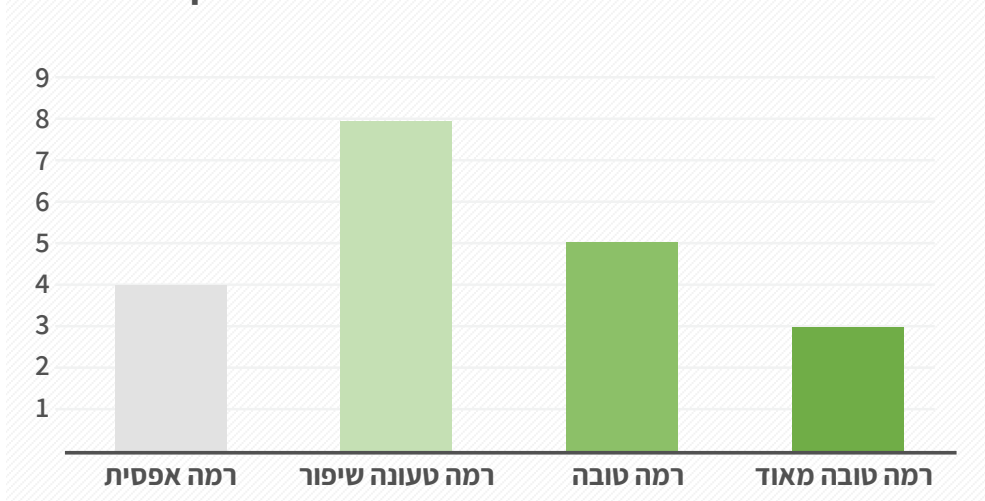
עיקר הממצאים

מתהליך המיפוי עולה כי ב-12 מתוך 20 המוזיאונים שנבדקו – כלומר יותר ממחצית – מידת ההנגשה לדוברי ערבית היא בין אפסית לטעונה שיפור. בחמישה מהמוזיאונים שנבדקו נמצאה רמה טובה של הנגשה לדוברי ערבית, ורק בשלושה נמצאה הנגשה טובה מאוד של התכנים בשפה הערבית.

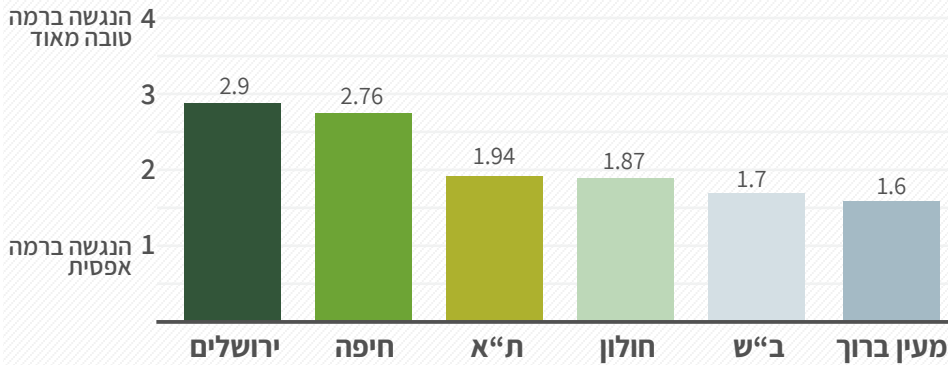
עוד עולה מהתוצאות כי במרבית המוזיאונים לא קיים שילוט בערבית באולם הכניסה וכי רק מוזיאון אחד מפעיל דף פייסבוק בערבית. נוסף על כך, יותר ממחצית מהמוזיאונים שנבדקו כללו בתערוכות הקבועות רק מידע חלקי בערבית, וב-85% מהם לא חילקו עלונים בשפה הערבית אף שחולקו עלונים בשפה העברית.

התוצאות נותחו גם בחלוקה לערים, כאשר לכל עיר ניתן ציון משוקלל שחושב על פי ממוצע הציונים שקיבלו המוזיאונים באותה עיר (1 הנגשה אפסית, 2 הנגשה טעונה שיפור, 3 הנגשה טובה, 4 הנגשה טובה מאוד). התוצאות מלמדות כי מצב ההנגשה לדוברי הערבית הטוב ביותר הוא במוזיאונים בירושלים ובחיפה, בעוד שרמת ההנגשה הגרועה ביותר נמצאה במוזיאונים במעין ברוך ובבאר שבע.

דרגת ההנגשה לערבית במוזיאונים שנבדקו

ציון ממוצע לפי ערים

פירוט הממצאים לפי מדדים רוחביים

שילוט מידע והכוונה

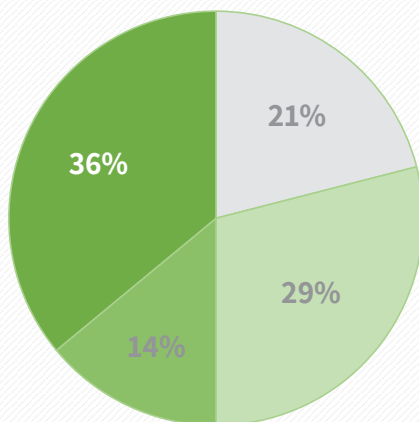
הבדיקה העלתה כי במרבית המוזיאונים השפה הערבית נעדרת כמעט לחלוטין משילוט המידע באולמות הכניסה וברחבי המוזיאון – כך היה למשל בשילוט הכניסה, המחירון ופירוט שעות הפעילות ברוב המוזיאונים שנבדקו.

בכל הנוגע לשילוט הכוונה הפזור ברחבי המוזיאון, בכמחצית מהמוזיאונים נמצאה נוכחות של השפה הערבית ברמה טובה או יותר. במקומות אלה נמצא כי קיימת נוכחות של השפה הערבית בכל שלטי הכוונה, אף שלעתים התרגום לא היה מלא או מדויק. בשלושה מהמוזיאונים שנבדקו נמצאה נוכחות אפסית של השפה הערבית בשלטי הכוונה. במוזיאונים אלה השפה הערבית נעדרה לחלוטין מכל שלטי הכוונה וההתמצאות במוזיאון.

שילוט הכוונה במוזיאון תל אביב

רמת ההנגשה של שילוט המידע וההכוונה

אפסית

טעונה שיפור

טובה

טובה מאוד

שילוט תוכן בתערוכות קבועות

שילוט המוצג בתערוכות הקבועות מתייחס לאוספים בעלי מעמד קבע שנמצאים במוזיאון בדרך שגרה, למשך שנים ארוכות ובחללים קבועים. זאת להבדיל משילוט של תערוכות מתחלפות, אליו נתייחס בהמשך, אשר לרוב מוצגות בהשאלה לזמן קצוב ונוטות להשתנות באופן תדיר, בתוכן ובחלל התצוגה שלהן.

בכמחצית מהמוזיאונים שנבדקו נרשמה נוכחות אפסית עד טעונה שיפור של השפה הערבית בתערוכות הקבועות. משמעות הדבר היא כי בחלק מהתערוכות לא נמצא כלל תוכן בערבית.

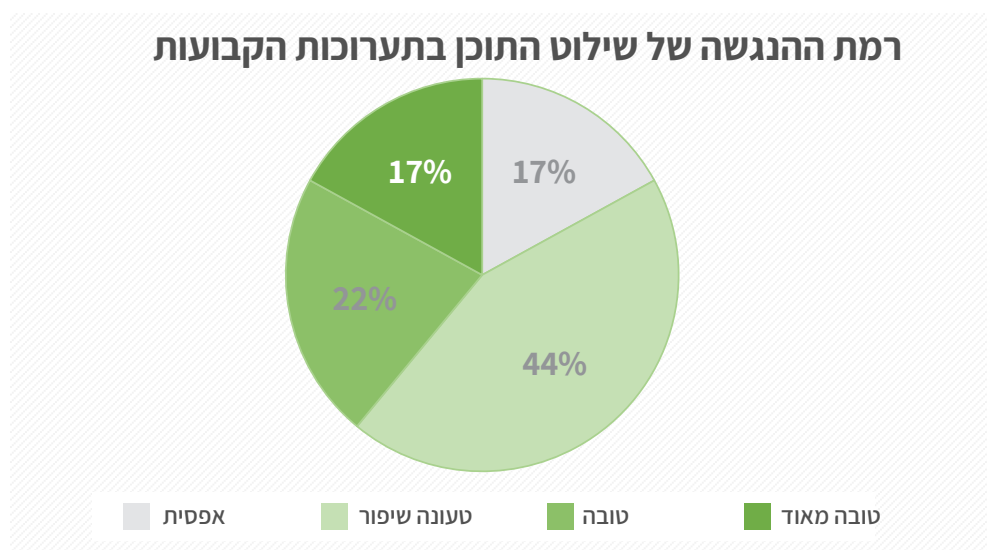

במקרים אחרים, גם כאשר הוצג מידע בערבית, הוא היה חלקי ונמצא רק במבוא או בדברי ההסבר לתערוכה – ולא באופן מלא ושווה לשפה העברית, למשל לצד המוצגים. במקרים רבים השימוש בשפה הערבית נעשה בעיקר בשלט המבוא בכניסה לתערוכה עם דברי ההסבר הכלליים.

שילוט תוכן במוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט בתל אביב

בחלק מהמוזיאונים נעשה שימוש בשפה הערבית ברוב המכריע של שילוט התוכן במוזיאון, אך היא נעדרה דווקא מתערוכות חשובות או מרכזיות במיוחד שמהוות מוקד משיכה אמנותי וציבורי של המוזיאון. לצד זאת, ביותר משליש מהמוזיאונים נמצאה רמה טובה עד טובה מאוד של נוכחות השפה הערבית בשילוט התוכן של התערוכות הקבועות. דוגמה לנוכחות החלקית של ההנגשה ניתן לראות במדעטק בחיפה, שם השפה הערבית נעדרה משלטי התוכן בכמה תערוכות קבועות ובשתי התערוכות המתחלפות והאטרקטיביות של המוזיאון.

דוגמה נוספת היא המוזיאון לאמנות האסלאם בירושלים, אשר ברובו המוחלט מונגש ברמה טובה לדוברי ערבית. עם זאת, בבדיקה נמצא כי השפה הערבית נפקדת משילוט התוכן בתערוכה מרכזית קבועה ומוערכת – אוסף השעונים הנדיר של סר דיוויד סלומונס. זאת למרות שהמוזיאון, מטבעו, עוסק באמנות האסלאם, ומהווה מוקד משיכה לאזרחים ערבים רבים.

שילוט תוכן בתערוכות מתחלפות

בכמחצית מהתערוכות המתחלפות שנבדקו נמצאה רמה אפסית עד טעונה שיפור של נוכחות השפה הערבית בשילוט התוכן. בשאר התערוכות המתחלפות נמצאה רמה טובה עד טובה מאוד של נוכחות השפה הערבית. עם זאת, גם במוזיאונים שהתאפיינו ברמת נוכחות טובה עד טובה מאוד נמצא כי נעשה שימוש בערבית בעיקר בשילוט המבוא שבכניסה לתערוכה ולא בפירוט לגבי המוצגים.

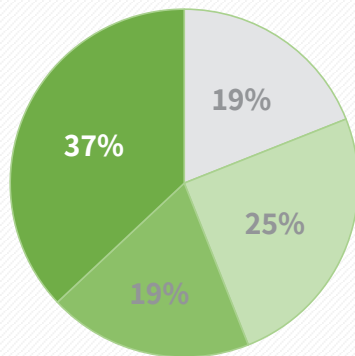
בחלק מהמקרים נמצא כי השפה הערבית נעדרת מהשילוט שבתוך התערוכה, כמו למשל השילוט שלצד המוצגים והשילוט המציג את פרטי היוצרים. במקרים אחרים נעשה שימוש בשפה הערבית רק בכמה שלטים מרכזיים ספציפיים, אך משאר השלטים, שמכילים מידע חשוב לא פחות, היא נעדרה.

בשלוש מהתערוכות המתחלפות נמצאה נוכחות טעונה שיפור של השפה הערבית. במקרים אלו נמצא כי נעשה שימוש בערבית רק בחלק משילוט התוכן בתוך אתו מוזיאון, או באופן לא שוויוני בתוך התערוכה עצמה.

קיר כניסה רב-לשוני לתערוכה במוזיאון המדע ע"ש בלומפילד בירושלים

רמת ההנגשה של שילוט התוכן בתערוכות המתחלפות

אפסית

טעונה שיפור

טובה

טובה מאוד

אתר אינטרנט

בשניים מהמוזיאונים שנבדקו נמצא כי אתר האינטרנט שלהם אינו כולל אף מלה בערבית. ב-12 אתרים, יותר ממחצית מאתרי האינטרנט שנבדקו, נמצאה רמה טעונה שיפור של נוכחות השפה הערבית. אתרים אלו אמנם כללו גרסה בסיסית של האתר בשפה הערבית, אך גרסה זו היתה תמציתית, הכילה רק מידע לגבי המוזיאון עצמו ובדרך כלל הסתכמה בדף אחד. המידע החסר כלל פירוט לגבי פעילויות של המוזיאון, כמו למשל מועדי החלפת התערוכות, פתיחתן של תערוכות חדשות, סיורים, הרצאות, קורסים, קייטנות, חוגים ופעילויות לילדים.

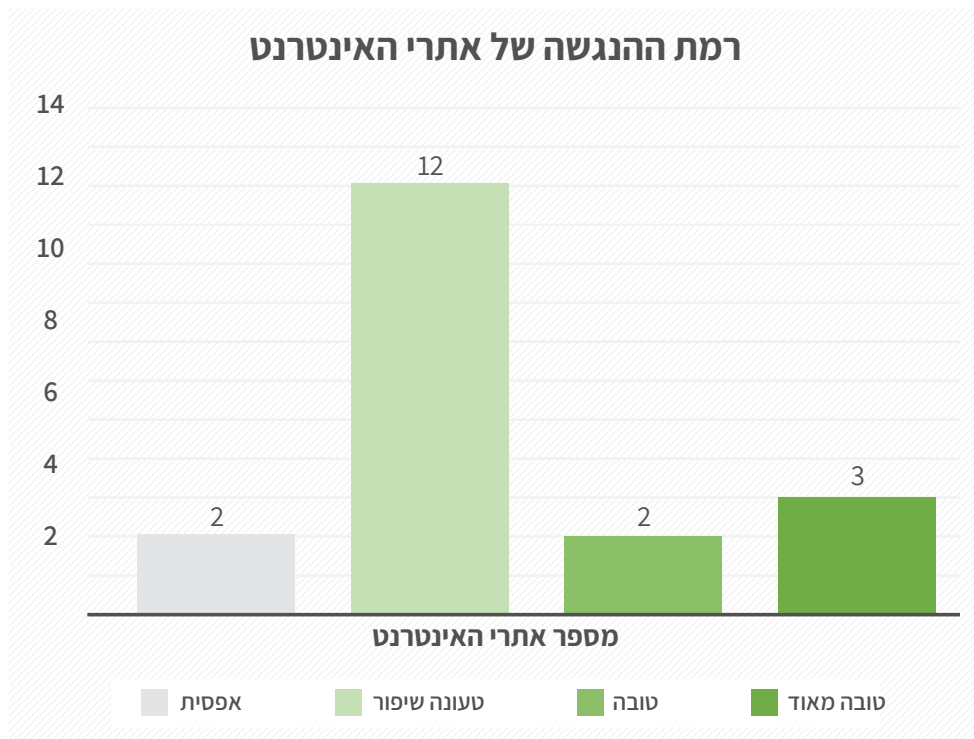
בשניים מהמוזיאונים נמצאה רמה טובה של ההנגשה לדוברי ערבית באתר האינטרנט, שכלל מידע מפורט שהתייחס לכמה היבטים ופעילויות של המוזיאון. עם זאת, מאתרים אלו נעדר מידע עדכני ואטרקטיבי שכן נמצא בגרסה

מתוך אתר האינטרנט של מוזיאון המדע ע"ש בלומפילד בירושלים

העברית של האתר. כך למשל באתר של מוזיאון המדע בירושלים, אשר תורגם לערבית כמעט באופן מלא, אך תכנים מיוחדים כמו סרטוני וידיאו וסיוורים וירטואליים נותרו בעברית בלבד.

מוזיאון אחד מבין המוזיאונים שנבדקו כלל לא הפעיל אתר אינטרנט, ועל כן לא נכלל בחישוב. בדיקה חוזרת שנעשתה ביוני 2020 העלתה ממצאים דומים.

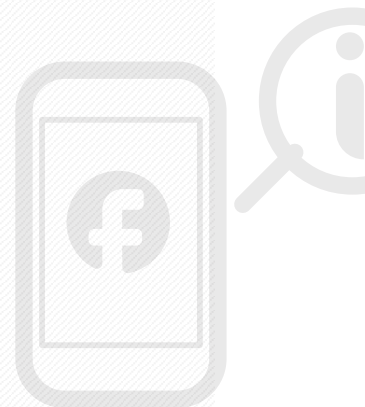
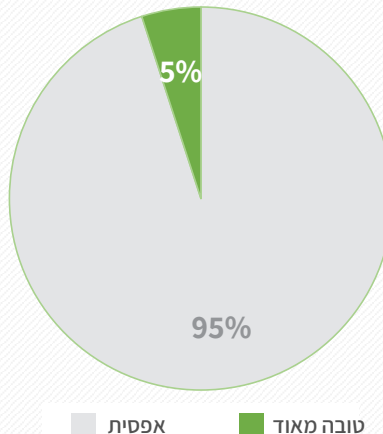
שיווק ומידע בפייסבוק

למעט המוזיאון לאמנות האיסלאם בירושלים, כל המוזיאונים שנבדקו בתהליך המיפוי לא הפעילו דף פייסבוק שכלל מידע בשפה הערבית. זאת אף שמרבית המוזיאונים בישראל מפעילים דף פייסבוק שיווקי בעברית, הכולל מידע רלוונטי למבקרים ועדכונים בנוגע לפעילויות. בדיקה נוספת שערכנו ביוני 2020 העלתה ממצאים דומים לגבי היעדר פעילות של המוזיאונים בערבית בפייסבוק, מלבד מוזיאון ישראל שהחל גם הוא להפעיל דף פייסבוק מלא וייעודי בשפה הערבית בתחילת 2020.

מתוך עמוד הפייסבוק של המוזיאון לאמנות האסלאם בירושלים

רמת ההפעלה של עמוד פייסבוק בערבית

עלוניים ומפות

ממצאי המיפוי שנערך מעידים כי רובם המוחלט של המוזיאונים שנבדקו לא חילקו עלוני מידע ומפות בערבית בכניסה למוזיאון ובאולמות התערוכות, אף שכן חילקו חומרי הסבר ומפות בשפה העברית. כך היה למשל בשני מוזיאונים גדולים, מוזיאון תל אביב לאמנות ומוזיאון ארץ ישראל, שלא חילקו בכניסה אף מפה או דברי הסבר בערבית.

במהלך המיפוי נמצא כי רק שני מוזיאונים חילקו עלונים או מפות בעברית ובערבית באופן שווה. לאחר סיום הבדיקה מוזיאון ארץ ישראל החל אף הוא לחלק מפה דו-לשונית בערבית ובעברית, עבור הביאנלה לעיצוב ואמנות שנפתחה במוזיאון ביוני 2020. ועל כן הם לא נכללו בחישוב.

היום בהודיאו

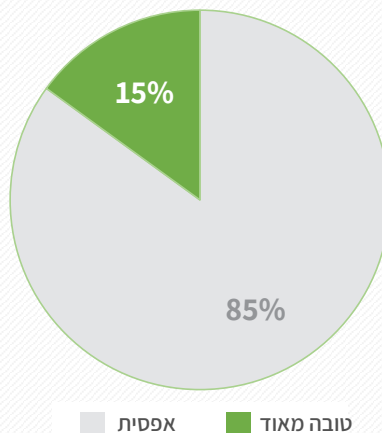
'על הקצה' תתכוננו לקחת סיכון

3	19:00 – 10:00	'על הקצה' הערוכה תל הששמה
0	15:00, 14:00, 13:00, 12:00	התכונים הפקעה תל הששמה
3	14:00, 13:00, 12:00, 11:00 17:00, 16:00, 15:00	סיור למשפחות 'אפיצות' פעילות תל הששמה
3	14:30, 13:30, 12:30, 11:30 17:30, 16:30, 15:30	סקפרי שינוי הרגשה מדעית משקיעות תל הששמה
3	16:30, 14:30, 12:30	סיכון מחשב סיור אור 12
0	15:00, 13:30, 11:30, 10:30 16:30	פונס חושך סדרה אור 4
0	19:00 – 10:00	סיכון ואתגר בספרי ילדים פעילות תל הששמה
0	18:30 – 10:30	אאוץ' סדרה בביל תל הששמה
1	19:00 – 10:00	אמיצים על צצים סביבת התנסות תל הששמה
0	19:00 – 10:00	בראש טוב תערוכה סדרה (סדורנים מבלוא) תל הששמה
0	19:00 – 10:00	לא סוף קל תערוכה צילמי טבע תל הששמה
0	18:50	הדרכה בכדור האבק רחבת הכניסה
-2	15:00, 14:00, 13:00, 12:00	מעוף השמיים סרט בחלת מופע אור 5 + (בתוספת תשלום של 10 ש"ח)

נהייתם?
באתכם תוכלו לרכוש מני למוזיאון ולהדקות על מחיר

עלון שחולק בכניסה למוזיאון המדע ע"ש בלומפילד
בירושלים

רמת ההנגשה של העלוניים והמפות

סרטוני וידיאו

סרטוני וידיאו הפכו בשנים האחרונות למדיום מרכזי בתערוכות מוזיאליות. יצירות אמנות רבות מוצגות כיום בפורמט של וידיאו (וידיאו-ארט), ואמצעי זה משמש גם ליצירה והצגה

של סרטוני מידע והסבר בתערוכות מתחום המדע וההיסטוריה. נוסף על כך, יש מוזיאונים המציעים הקרנה של סרטים כפעילות עצמאית שאיננה חלק מתערוכה.

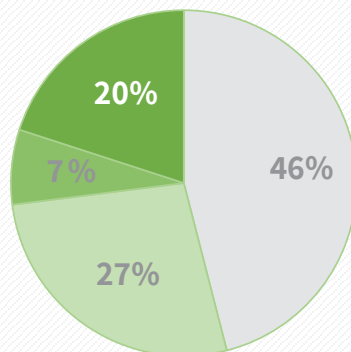
הקרנת סרטון בתערוכה במוזיאון ת"א לאמנות

בכמעט חצי מהמוזיאונים שנבדקו לא נמצא בסרטונים ובעבודות הווידיאו שהוצגו תרגום לערבית, אם באמצעות דיבוב ואם באמצעות כתוביות. בחלק מהתערוכות שנבדקו השפה הערבית נעדרה לחלוטין מכל הסרטונים, אף שמדובר בתערוכות שכל מהותן היא הצגת תכנים אודיו-ויזואליים בווידיאו. משמעות הדבר כי התערוכה בשלמותה היתה בלתי

נגישה בשפה הערבית. בפחות משליש מהמוזיאונים שנבדקו סרטוני הווידיאו כללו תרגום לערבית ברמה טובה עד טובה מאוד.

כך למשל במוזיאון מדעטק בחיפה, המקרין סרטי קולנוע חווייתיים בתלת ממד, מתוך שלל הסרטים שהוקרנו בשעתו במוזיאון רק אחד הכיל דיבוב בשפה הערבית. סרט זה הוקרן אחת לשבוע, לעומת סרטים בעברית אשר הוקרנו במשך כמה שעות ביום. בחלק מהמוזיאונים לא הוקרנו עבודות וידיאו או מצגות כחלק מהתערוכות השונות, ועל כן הם לא נכללו בחישוב.

רמת ההנגשה של סרטוני הוידאו

אפסית

טעונה שיפור

טובה

טובה מאוד

מדריכים קוליים אלקטרוניים

ברוב המוחלט של המוזיאונים אין אפשרות כלל לקבל הדרכות קוליות באמצעות מכשירים אלקטרוניים, לא בערבית ולא בשפה אחרת; מוזיאונים אלו לא נכללו בחישוב. מתוך

כלל המוזיאונים שנבדקו, ארבעה מציעים הדרכה קולית בעברית ובאנגלית, לעתים גם בצרפתית, אך נדיר למצוא בהם מדריכים קוליים בערבית.

מתוך ארבעת המוזיאונים שמציעים הדרכה קולית, שניים אינם מאפשרים כל הדרכה קולית בשפה הערבית. גם במוזיאונים שכן מספקים מכשירים אלקטרוניים ובהם הדרכה קולית בשפה הערבית, ההנגשה אינה

שלמה. במוזיאון לאמנות האסלאם למשל, המדריך הקולי הכיל הדרכה בערבית רק עבור חלק מהתערוכות הקבועות ובתערוכה מתחלפת אחת. בשאר התערוכות, המתחלפות והקבועות, לא התאפשרה הדרכה קולית בשפה הערבית. במוזיאון ישראל בירושלים המדריך האלקטרוני כלל אפשרות להדרכה בערבית עבור תערוכה אחת בלבד.

זמינות מכשירי הדרכה אלקטרוניים

ניתוח ממצאים וזיהוי חסמים

היעדרה של השפה הערבית מהמוזיאונים הפכה את חווית הביקור בהם ללוקה בחסר עבור מבקרים מקרב החברה הערבית, שלא מקבלים הסברים ומידע מספק על המוצגים בשפת אימם. מצב זה תורם להעברת ידע חסרה ולקויה למבקרי המוזיאון דוברי הערבית ומשאיר אותם בתחושה של חוסר שייכות והזמנה למקום.

היעדרה של השפה הערבית מהמוזיאונים גם פוגעת בעיקרון השוויון. אף שמבקרים ערבים משלמים עבור הביקור במוזיאון ככל מבקר אחר, הם אינם מקבלים חוויה דומה או שווה ולעתים מתקשים בהבנת התכנים, שחלקם מורכבים ולא מוכרים להם ועשויים להיות מאתגרים גם עבור מי ששולט בעברית ברמה גבוהה. המבקרים הערבים במוזיאון נאלצים להסתפק בחווית לימוד והעשרה פחותה בערכה לעומת החוויה שלה זוכה מבקר דובר עברית, אשר כל ערוצי המידע במוזיאון פתוחים בפניו בשפת אימו, שבה הוא שולט שליטה מלאה. אף שהמוזיאונים נתמכים בכספי הציבור של כלל האזרחים, רק האזרחים היהודים מקבלים חוויה ומידע מלא בשפתם. מעבר לכך, הדרת השפה הערבית ממרחב המוזיאון מעביר לכלל המבקרים את המסר השגוי לפיו האזרחים הערבים ושפתם זרים לעולם התרבות והאמנות וכי הם אינם קהל רצוי ועיקרי במוזיאונים.

שילוט הכוונה במוזיאון המדע ע"ש בלומפילד בירושלים

מעבר לחווית הביקור הפחותה, הקהל הערבי אינו זוכה למידה דומה של חשיפה ומודעות לעולם המוזיאלי והתרבותי ולמה שיש לו להציע לקהל הרחב. הדרת השפה הערבית מערוצי המידע האינטרנטיים והשיווקיים, לצד היעדר כמעט מוחלט של שיווק וקידום המוזיאונים בשפה הערבית ובאמצעי הפרסום בערבית, מונעת מהקהל הערבי חשיפה לשלל חוויות הביקור שמציעים המוזיאונים ומרחיקה אותו מעולם זה. מכיוון שמרבית האזרחים הערבים בישראל חיים בפריפריה, במקרים רבים הם לא מודעים כלל להיצע המוזיאונים הקיים ולתכנים שהם מציעים ולא מגיעים לבקר בהם.

1. שילוט

ההנגשה החסרה בשלטי המידע המוצגים במתחמי הכניסה ובדלפקי הקבלה מקשה על אזרחים ערבים לתכנן כראוי את ביקורם במוזיאון. היעדר הערבית משלטי המידע הללו מונע מהמבקר הערבי להיוודע בקלות למידע חשוב כמו שעות הפתיחה ומחירי הכרטיסים. יתר על כן, חזית המוזיאון, אולם הכניסה והקופות הם המקומות הראשונים שאליהם נחשפים המבקרים הערבים בבואם אל המוזיאון; העובדה שברוב המקומות הללו אין נוכחות של השפה הערבית מביאה לכך שהחווייה הראשונית שלהם היא של חוסר קבלה וזרות, חוויה המייצרת רתיעה.

בשבעה מתוך 20 המוזיאונים שנבדקו נמצא כי רמת הנוכחות של שילוט המידע וההכוונה בערבית היא אפסית עד טעונה שיפור. שלטי הכוונה ומידע כללי שאינם מונגשים בשפה הערבית מייצרים מצב שבו מבקרים דוברי ערבית אינם יכולים להתמצא באופן יעיל ונוח במרחב המוזיאון. הדבר נכון בייחוד במוזיאונים גדולים אשר פרוסים על פני שטח גדול ומכילים עשרות תערוכות, כמו מוזיאון ישראל ומוזיאון ארץ ישראל.

בכל הנוגע לשילוט התוכן בתערוכות, היעדר מידע בשפה הערבית פוגע ביכולתו של המבקר לקרוא ולהבין את השלטים, וגורם לו להחמיץ חלק ניכר מהידע המוצג בתערוכות. הטקסטים המלווים את התערוכות לרוב מנוסחים ברמה גבוהה ואינם קלים לקריאה גם עבור מבקרים ששפת אימם עברית. הדבר נכון פי כמה עבור מבקרים מקרב החברה הערבית אשר עברית אינה שפת אימם. מצב זה פוגע במטרה העיקרית של ביקור במוזיאון – המבדילה אותו ממקומות בילוי אחרים – רכישת ידע והרחבת אופקים.

שילוט כניסה לתערוכה זמנית במוזיאון המדע ע"ש בלומפילד בירושלים

ככלל, הבדיקה העלתה כי מצב נוכחות השפה הערבית בתערוכות המתחלפות טוב יותר ביחס לתערוכות הקבועות. להערכתנו, הבדל זה נובע מהפער בהיקף התערוכות ומגילן הוותיק של תערוכות הקבע והתשתיות המוזיאליות. תערוכות קבועות הן בדרך כלל גדולות באופן משמעותי מתערוכות מתחלפות, ולרוב הן מכילות אוספים ותיקים וגדולים שקיימים במוזיאון כבר שנים רבות; חלקם הגדול הוצב ומוקם בחללים שלא שופצו ותוחזקו זמן רב. נוסף על כך, רבות מהתערוכות הקבועות הוקמו לפני שנים רבות, כאשר המודעות לחשיבות ההנגשה הלשונית ומעמדו של הציבור הערבי כקהל יעד של המוזיאונים היו נמוכים מאוד. כיום ניתן לצפות למצב דברים שונה ומן הראוי שהנהלות המוזיאונים יטפלו גם בהנגשה הלשונית המלאה של תערוכות הקבע.

מנהלי המוזיאונים עשויים לראות בהצבת שילוט בערבית בתערוכות הקבועות מהלך מורכב יותר מאשר בתערוכות המתחלפות, משום שתערוכות אלה מוצגות בחללים קבועים וסטטיים כבר שנים רבות, כך שהכנסה של שפה נוספת תצריך פתיחה ושינוי של מוצבים וחללים שלא שונו כבר זמן רב. לעומתן, תערוכות מתחלפות הן מאמץ קצר-טווח שמתוכנן מחדש בכל פעם, כך שקל יותר להכניס לתהליך התכנון והעבודה שלו גם שילוט בערבית. התערוכות המתחלפות מתוכננות ומוקמות באופן דינמי לאורך השנה, ומקבלות לצורך כך תקציבים ייעודיים במסגרת תוכניות עבודה שנתיות. על פניו, למוזיאונים אמור להיות קל יותר לתכנן את תקציביהן של התערוכות המתחלפות כך שיכללו עלויות של הנגשה לשונית רחבה יותר. עם זאת, כפי שעלה מהמיפוי, עדיין קיימות תערוכות מתחלפות שאינן כוללות הנגשה מינימלית בערבית ואין לכך הצדקה מעשית.

בעת בחינת סדרי העדיפויות יש לזכור כי עדכון של השילוט בתערוכות הקבועות והנגשתן לדוברי ערבית הוא מהלך חד פעמי, שההשפעה שלו ארוכת טווח ורחבת היקף. עוד חשוב לציין כי אף שתערוכות מתחלפות נחשבות לגורם משיכה שיווקי מרכזי, תערוכות הקבע כוללות בדרך כלל אוצרות אמנות בעלי ערך רב, פרי יצירתם של אמנים ישראלים ובינלאומיים מרכזיים ובעלי שם. כך לדוגמה, בתערוכה הקבועה במוזיאון תל אביב לאמנות ניתן לראות ציורים יקרי ערך של וינסנט ואן גוך, פבלו פיקאסו, גוסטב קלימט, נחום גוטמן, ראובן רובין ואחרים. ההדרה הרוחבית של השפה הערבית דווקא מתערוכות הקבע מונעת ממבקרים ערבים, בעיקר הצעירים שבהם, היכרות מלאה יותר עם יצירות של אמנים חשובים ומרכזיים הנגישים לציבור מבקרי המוזיאונים בישראל.

בשני מוזיאונים בלבד ממצאי הבדיקה העלו תמונה הפוכה: במוזיאון ארצות המקרא ובמוזיאון הטבע בירושלים התערוכות הקבועות הונגשו בחלקן הגדול לדוברי הערבית, בעוד שהתערוכות המתחלפות כלל לא כללו שילוט בשפה הערבית. תערוכות מתחלפות נוטות להיות התערוכות האטרקטיביות יותר למבקרים ולעתים הן מוקד המשיכה העיקרי של המוזיאונים, שאליו מגיעים רוב המבקרים; לכן הנגשתן לשפה הערבית חשובה במיוחד. אנו סבורים כי הנגשת כלל התערוכות – הן הקבועות והן המתחלפות – לדוברי השפה הערבית חשובה באותה מידה ועומדת במרכז חוויית הביקור במוזיאון. הנגשתן של התערוכות המתחלפות בלבד מונעת מהמבקרים הערבים גישה לאמנים מרכזיים ולאוספים גדולים, נדירים וחשובים. הנגשה של התערוכות הקבועות בלבד פוגעת במידת האטרקטיביות של המוזיאונים למבקרים מקרב החברה הערבית. בסיכומי של דבר, הנגשה חלקית של התערוכות מייצרת חוויית ידע חלקית לכחמישית מאזרחי המדינה. נוסף על היותו ערוץ מידע, שילוט הוא אלמנט עיקרי של נראות. היעדרו משפיע לרעה על חוויית המבקר דובר הערבית, כמו גם על חשיפת המבקרים היהודים לחשיבות השפה הערבית במרחב הציבורי. נפקדותה של השפה הערבית מהשילוט – הן שילוט המידע וההכוונה והן שילוט התוכן בתערוכות – מעביר מסר של הדרה וחוסר שייכות של המבקרים הערבים.

בהקשר זה ראוי לציין בייחוד את השפעתו של היעדר השילוט בערבית על ילדים וקשישים דוברי ערבית – קהל יעד עיקרי וחשוב של מוזיאונים. מרבית הילדים, בני הנוער והקשישים דוברי הערבית אינם שולטים שליטה מלאה בשפה העברית, ועל כן הם מתקשים עוד יותר להתמצא במרחב ולהבין את המידע המוצג בשלטי המוזיאון. עובדה זו מוסיפה על חובתם של המוזיאונים לשפר את ההנגשה עבור מבקרים מקרב החברה הערבית בהקדם האפשרי.

בכמה מוזיאונים שבהם ביקרנו גילינו שאפילו באגפי הילדים והנוער, בהם מוצגות תערוכות המיועדות לגילאים הצעירים, אין כמעט הנגשה של המוצגים והתוכן בשפה הערבית. ממצא זה ממחיש עד כמה קהל היעד הערבי נעדר מתשומת הלב ומסדרי העדיפויות של המתכננים והמבצעים של תערוכות ואגפים אלה, ומשמעותו הוא כי מוזיאונים אלה מדירים לחלוטין קהל יעד עיקרי ומרכזי של מבקרים – קבוצות מאורגנות של תלמידי בתי ספר ערבים.

2. אינטרנט ורשתות חברתיות

הביקור במוזיאון מתחיל כבר בבית, החל במודעות לקיומו של המוזיאון, דרך הכרת הנושאים והתערוכות שהוא מציע למבקרו, קבלת מידע על שעות פתיחה, דרכי הגעה ומחירים ולבסוף התעניינות בתוכני התערוכות. דווקא החברה הערבית, שחיה ברובה הרחק ממוקדי המוזיאונים, זקוקה לנגישות גבוהה למידע זה בשפתה שלה, באמצעות אתרי האינטרנט או דרך שיווק באמצעי התקשורת בערבית.

בדיקה שערכנו במוזיאונים השונים העלתה כי קיים מחסור חמור במידע בערבית במרבית אתרי האינטרנט ודפי הפייסבוק של המוזיאונים. בחלק מאתרי האינטרנט של המוזיאונים קיים עמוד בערבית אשר כולל מידע בסיסי או חלקי בנוגע לדרכי התקשורת וזמני פתיחה. מצב הדברים הנוכחי פוגע ביכולתם של המבקרים דוברי הערבית להבין אילו פעילויות מתקיימות במוזיאון ולתכנן את סדר הביקור שלהם לפיהן. בעת הבדיקה, בשני אתרי האינטרנט של המוזיאונים הגדולים של תל אביב לא היה מידע בערבית כלל. בעקבות פנייתנו, מוזיאון תל אביב לאמנות הוסיף לאתר האינטרנט שלו מידע בסיסי בערבית.

מתוך אתר האינטרנט של מוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט בתל אביב

לצד אתר אינטרנט רשמי למוזיאון, עמוד פייסבוק הוא ערוץ מידע חיוני בעידן הדיגיטלי והיעדרו של עמוד כזה בערבית מהווה פגיעה משמעותית ביכולת של הקהל להתעדכן בנעשה במוזיאון ולהכיר אותו. הפייסבוק הפך בשנים האחרונות לפלטפורמה חשובה בשל יתרונו העצום בעדכון מידע בתדירות גבוהה והיותו נגיש לכלל החברה. על פי מחקרים, שיעור השימוש של הציבור הערבי בישראל ברשת הפייסבוק⁵ גבוה אפילו יותר מזה של

⁵ דו"ח האינטרנט בחברה הערבית בישראל, ד"ר אסמא נ. גנאים: [זמין באתר איגוד האינטרנט הישראלי](#)

הציבור היהודי, כך שהרשת החברתית מהווה מקור מידע חשוב ומרכזי למי שמחפש מידע על אתרים ומקומות בילוי. היעדרם של דפי פייסבוק בערבית במרבית המוזיאונים בעייתי במיוחד לאור העובדה שרוב הציבור הערבי אינו מתגורר במרכז, ועל כן הוא נסמך על פרסומים ברשת החברתית על מנת להיחשף למוזיאונים ולתכנן את ביקוריו בהם. בעת הבדיקה, רק למוזיאון לאמנות האסלאם היה דף פייסבוק פעיל בערבית. בעקבות פנייה מצדנו, החל מוזיאון ישראל להפעיל אף הוא דף פייסבוק מלא בערבית עם תכנים ייעודיים לקהל הערבי.

אתר אינטרנט או דף פייסבוק בשפה הערבית עשויים להיות נכס וכלי עבודה חשוב עבור מוזיאונים. זאת משום שכלים אלה יסייעו במסירת מידע אמין לגבי פעילויות המוזיאון לציבור הערבי, וכתוצאה מכך יביאו להגדלת מספר המבקרים מקרב החברה הערבית.

3. עלונים ומפות

בדומה לשילוט ההכוונה, עלונים ומפות הם ערוץ מידע שבו נתקלים המבקרים מיד עם כניסתם למוזיאון. חומרים אלו ניתנים למבקר לצד כרטיס הכניסה, והם מהווים מקור

מידע חשוב להתמצאות במרחב, לתכנן השהות במקום, לאיתור המיקומים ומועדי התערוכות המוצגות ולהכרת זמניהן ומיקומן של הפעילויות המיוחדות. היעדרה של השפה הערבית מערוץ מידע זה פוגע ביכולת של המבקרים דוברי הערבית להתמצא במוזיאון ולקבל מידע מהימן לגבי תערוכות, ומקשה עליהם למצוא את מלוא הפוטנציאל של הביקור בו. נוסף לכך, היעדרה של השפה הערבית מהעלונים ומדברי ההסבר של התערוכות השונות פוגע ביכולתו של המבקר דובר הערבית להבין את התערוכה במלואה. עלונים אלו כוללים פעמים רבות מפה של התערוכה או חומר הסבר נוסף המעשיר את המבקרים. הנגשת כלל החומר

עלון מידע שחולק במוזיאון תל אביב לאמנות

בשפה הערבית תאפשר לאזרחים הערבים להתמצא בתערוכה וליהנות ממנה במידה שווה לשאר המבקרים.

יש לציין כי תרגום של עלונים ומפות לערבית הוא מהלך זול יחסית, שאינו גורם לנטל תקציבי משמעותי. מוזיאונים המעוניינים בכך, יכולים לייצר עבור המבקרים הערבים שיפור משמעותי בחוויית הביקור, בקלות יחסית.

4. סרטוני וידיאו

בחלק מהמוזיאונים שנבדקו נעשה שימוש בשפה הערבית בשילוט הפיזי, אך לא בעבודות הווידיאו או בסרטונים המוצגים במקום. סרטוני וידיאו מהווים לעתים ערוץ נלווה לתערוכה ומשמשים למתן דברי רקע והסבר על המוצגים, אך זהו מקור מידע חשוב ואטרקטיבי למבקרים בתערוכה. במיפוי נמצאו גם תערוכות שכל מהותן הוא עבודות וידיאו, שם הנכחת השפה הערבית בסרטונים היא קריטית לחוויית התערוכה. היעדרות השפה הערבית מתערוכות אלה מקשה באופן משמעותי על הצפייה ביצירות ועל ההנאה מכלל התערוכה.

מתוך סרטון במוזיאון המדע ע"ש בלומפילד
בירושלים

לאור השימוש הגובר בסרטוני וידיאו בעולם האמנות, התרבות והאינטרנט ישנה חשיבות עליונה להיערך להנגשה מלאה של התכנים הללו עבור דוברי ערבית. זאת בייחוד בהתחשב בקלות שבה ניתן להנגיש מדיום זה, באמצעים טכנולוגיים ודיגיטליים פשוטים אשר זמינים לכל מוסד תרבות בעלות לא גבוהה. למשל, בסרטונים המוצגים על גבי מסכי צפייה אישיים ניתן לאפשר לצופים בחירה מרובה של תרגום לכתוביות בשפות שונות.

5. מדריכים קוליים אלקטרוניים

מרבית המוזיאונים אינם מציעים סיורים מודרכים בערבית למבקרים מזדמנים במוזיאון, על אף רמת ההנגשה החסרה של השילוט בתערוכות עבור דוברי ערבית. זאת בשעה שלדוברי ערבית מוצעים סיורים זמינים בשעות קבועות וללא הרשמה מראש, בעיקר בסופי שבוע.

בהיעדר שני האלמנטים הללו, מדריכים קוליים אלקטרוניים או אפליקציות לטלפון נייד בערבית היו יכולים לספק פתרון חלקי – אך חשוב – עבור הקהל הערבי. ההדרכות הקוליות היו יכולות לתת מענה למבקרים מזדמנים דוברי ערבית אשר מעוניינים בסיור, אך מגיעים למוזיאון ביום שבו שאין סיורים קבועים, וכן לספק הסברים ומידע חשוב על התערוכות כאשר השילוט בהן אינו מונגש לדוברי ערבית.

עם זאת, המיפוי העלה כי מתוך 20 המוזיאונים שנבדקו, רק ארבעה מוזיאונים סיפקו למבקרים מדריכים קוליים אלקטרוניים. מתוך הארבעה, רק שני מוזיאונים, מוזיאון ישראל והמוזיאון לאמנות האסלאם, הציעו למבקרים הדרכה קולית בערבית. מצב זה, שבו כמעט לא קיימות הדרכות קוליות בשפה הערבית, פוגע ביכולתם של המבקרים הערבים ללמוד על התערוכות השונות ולנצל את הביקור במוזיאון עד תומו.

לטעמנו, המוזיאונים מחמיצים כלי מרכזי וחשוב של אמצעי עזר אלקטרוניים עבור מבקרים במוזיאונים. מבקרים נוטים כיום פחות ופחות להשתתף בסיורים מודרכים ומעדיפים על פניהם הדרכה קולית אישית באמצעות מכשיר אלקטרוני. נראה כי מדובר במגמה עולמית בתחום, וכיום ניתן למצוא תערוכות שלמות המותאמות ומתוכננות מראש לסיור של המבקר בהתאם להדרכה קולית שנעשית באמצעות מכשיר ייעודי המתחבר לאוזניות של המבקר או באמצעות הטלפון החכם האישי שלהם – שני אמצעים אשר זמינים למרבית האוכלוסייה. לדוגמה, במסגרת הביאנלה לאמנויות ועיצוב של מוזיאון ארץ ישראל ניתן להוריד אפליקציית הדרכה אישית לטלפון הנייד, הזמינה נכון לזמן פרסומו של מסמך זה בעברית ובאנגלית בלבד. פיתוח אפליקציות דומות לתערוכות עתידיות בכלל המוזיאונים, שיהיו זמינות גם בערבית, תספק מענה הולם ויעיל למבקרים ערבים.

גורמים להדרת השפה הערבית וחסמים המונעים שיפור

על סמך סיכום וניתוח של ממצאי המיפוי שערכנו ובהתבסס על שיחות והתכתבויות שקיימנו עם מנהלי מוזיאונים רבים, גיבשנו רשימה של הגורמים המרכזיים להדרת השפה הערבית מהמרחב המוזיאלי בישראל:

1. היעדר מדיניות אחידה

מהבדיקה שביצענו עולה כי במרבית המוזיאונים לא קיימת מדיניות ברורה ואחידה בכל הנוגע להגשת המוזיאונים והתערוכות למבקרים דוברי ערבית. משיחות עם מנהלי המוזיאונים ומתגובות שהעבירו אלינו עולה כי הקהל הערבי נמצא בתחתית סדר העדיפויות של מרבית מקבלי ההחלטות במוסדות אלה, וכי הסוגיה של נוכחות השפה הערבית היא בעלת חשיבות מינורית. ברוב המוחלט של המוזיאונים נושא זה מעולם לא הוסדר בהנחיות ברורות ושקופות שחלות על כלל פעילות המוזיאון ונאכפות על ידי ההנהלה. נוסף על כך, רשויות מקומיות ועיריות אינן פועלות כדי לקדם מדיניות אחידה של הנגשה בשפה הערבית במוזיאונים שתחת אחריותן, וכתוצאה מכך אינן תורמות לשיפור במצב.

היעדרן של הנחיות ומדיניות המתוות דרך פעולה מותיר את הנכחת השפה הערבית בגדר נושא בעל רמת חשיבות נמוכה, הנתון להחלטה נקודתית בכל תערוכה ותערוכה בהתאם לרצון הטוב של בעלי התפקידים בשטח. מצב זה יוצר חוסר אחידות וגורם לכך שניתן למצוא רמות שונות של נגישות לשונית בתערוכות מקבילות, לעתים בתוך אותו מוזיאון, בהתאם לרמת המודעות של בעלי תפקידים שונים בתוך המוזיאון או למוטיבציה שלהם לקדם נושא זה.

היעדר הנחיות ברורות פוגע במעמדה הכללי של השפה הערבית במוזיאונים. מאחר שאין במוזיאון נוהל או מדיניות ברורה המחייבים שימוש בשפה הערבית בערוצי המידע השונים, היא נותרת ללא מעמד ברור ולרוב מטופלת בסדר עדיפות נמוך ואחרון. במצב כזה, הנכחת השפה הערבית נותרת בגדר עניין התלוי בנסיבות אחרות – שיקול הדעת של אוצרי התערוכות, זהות הצוות המפיק, התקציב, לוח הזמנים, תוכן התערוכה ורמת המודעות במוסד המציג.

לצד כל אלה, העדרן של הנחיות ומדיניות ברורה בנושא התרגום לערבית מתבטא גם בחוסר קריטריונים אחידים לאופן הביצוע ורמת ההפקה. כתוצאה מכך, גם כאשר נעשית הנגשה של תערוכות בשפה הערבית, פעמים רבות רמת הביצוע בפועל נמוכה ולא מקצועית.

2. סדרי עדיפויות ארגוניים ותקציב ייעודי

נושא ההנגשה בערבית והפנייה לקהל הערבי אינו נמצא על סדר היום של מקבלי ההחלטות במוסדות והם אינם מקצים לו תקציבים ואנשי צוות ייעודיים. מרבית המוזיאונים אינם מתכננים ומחלקים את התקציב שלהם באופן שלוקח בחשבון הוצאות הקשורות לתרגום לשפה הערבית ולהיערכות מקדימה לכך.

לאור זאת, תרגום תערוכה לערבית נעשה במקרה הטוב ברגע האחרון לפני פתיחת התערוכה, על מנת לצאת ידי חובה, ולא מתוך מודעות לחשיבות של הנכחת השפה

הערבית. מצב דברים זה פוגע באיכות התרגום ובהיקפו, ועשוי אף להביא למצב שתערוכה אינה מתורגמת כלל, בהתאם לזמינות של בעלי מקצוע מתאימים ולקשר עמם. לעתים אף נוצר מצב שבו תכנים מתורגמים לערבית על ידי בעלי תפקידים במוזיאון שאינם מתרגמים מקצועיים ובעלי ידע בתוכן הרלוונטי, והדבר פוגע באיכות התוצר הסופי. הדבר בולט גם באתרי האינטרנט ובדפי הפייסבוק של המוזיאונים – אשר אינם מעדכנים באופן שוטף את הגרסה בשפה הערבית, ככל שהיא קיימת.

הכניסה למוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט בתל אביב

3. מחסור ברגולציה על פעילות המוזיאונים

חוק המוזיאונים, התשמ"ג-1983 מעניק את הסמכויות הנוגעות למוזיאונים לשר החינוך והתרבות, כיום הן נתונות בידי מינהל התרבות במשרד התרבות והספורט. מוזיאונים המוגדרים על פי

החוק כמוסדות מוכרים זוכים לתמיכה תקציבית בהתאם לקריטריונים המסווגים את המוזיאונים לקבוצות.⁶ הקריטריונים הקבועים בחוק אינם מחייבים אף מוזיאון להנגיש לדוברי ערבית את כלל התכנים הקשורים בו – לרבות שילוט מידע והכוונה, שילוט תוכן בתערוכות, עלוני מידע, מפות, סרטונים, סיורים ומידע אינטרנטי. קריטריונים אלו של משרד התרבות אינם מייחסים חשיבות להנגשה של תוכני המוזיאון לדוברי הערבית, ובכך הם אינם מספקים מענה לחמישית מאזרחי ישראל.

לצד זאת, הקריטריונים הללו כן מחייבים מוזיאונים גדולים יחסית (המוגדרים בקריטריונים של משרד התרבות כקבוצות א'-ב'), לשלב ערבית בשילוט ההכוונה וההתמצאות שלהם, וכן בשילוט תוכן בתערוכות אשר מוצגות במשך יותר מעשרה שבועות. בפועל, מוזיאונים רבים שאמורים לפעול לפי קריטריונים אלו של הנגשה בערבית על מנת לזכות בתמיכה תקציבית אינם עומדים בהם. אף שמוזיאונים אלה אינם ממלאים אחר ההוראות, המדינה אינה מפעילה כלפיהם אכיפה ואינה מוודאת כי יעמדו בקריטריוני ההנגשה, הדלים ממילא, שהיא עצמה הציבה. לפיכך, גם למדינה, ובעיקר למשרד התרבות והספורט, יש חלק באי הנגשת המוזיאונים לקהל דוברי הערבית.

4. ריחוק גיאוגרפי בין האוכלוסייה הערבית למוזיאונים ומוסדות תרבות

בחינה של תוצאות המיפוי בחלוקה גיאוגרפית מלמדת כי מוזיאונים בערים מעורבות מאופיינים ברמת נוכחות גבוהה יותר של השפה הערבית. המוזיאונים שנבדקו בחיפה קיבלו בממוצע עירוני את הציון הגבוה ביותר לרמת הנוכחות של השפה הערבית ביחס לערים אחרות. אחריהם בדירוג נמצאים המוזיאונים בירושלים, עם נוכחות טובה של השפה הערבית.

אנו מניחים כי נוכחות גבוהה יותר של השפה הערבית בערים מעורבות קשורה בין היתר למודעות לצרכיו של הקהל הערבי החי בעיר. עם זאת, אין לראות בכך הצדקה להיעדרות השפה הערבית ממוזיאונים בערים שאינן מעורבות. העובדה כי הציבור הערבי מגיע למוזיאונים הפועלים בערים המעורבות – למשל תושבים ערבים מאזור הצפון שנוסעים למוזיאון בחיפה – מוכיחה כי הקהל הערבי צריך להיות רלוונטי וחשוב לכלל המוזיאונים. הממצאים מעלים כי בתל אביב השפה הערבית כמעט נעדרת מהמרחב הציבורי של המוזיאונים בעיר. ממצא זה מטריד במיוחד ביחס למוזיאון יפו לעתיקות, שחרף היותו

⁶ מבחנים לחלוקת כספי תמיכה של משרד המדע התרבות והספורט לשימור רצף פעילות במוסדות תרבות ואמנות, לפי חוק יסודות התקציב, התשמ"ה-1985.

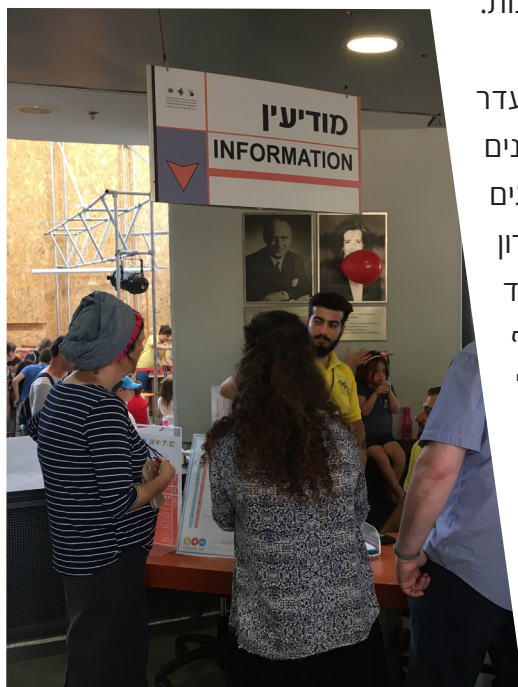
[161219culture.pdf/https://www.justice.gov.il/Units/Tmihot/Tavhinim/Tavhinim/](https://www.justice.gov.il/Units/Tmihot/Tavhinim/Tavhinim/161219culture.pdf)

ממוקם בעיר מעורבת אינו מונגש לדוברי השפה הערבית, ומרבית השילוט בו מנוסח באנגלית ובעברית.

יש לציין כי על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ל-2014,⁷ כמחצית מהמוזיאונים המוכרים לפי חשוק נמצאים בערים הגדולות, תל אביב וגוש דן, חיפה וירושלים. אף אחד מהמוזיאונים המוכרים אינו ממוקם ביישוב ערבי. הזנחת התחום המוזיאלי ביישובים הערביים מצד המדינה רק מעצימה את אחריותה לקדם את הנגשתם בערבית של המוזיאונים הקיימים בערים הגדולות.

5. מחסור בהיכרות ועבודה שוטפת עם אנשי מקצוע בתחום ההנגשה בערבית

ברוב המוזיאונים לא מתקיים קשר קבוע בין המנהלים והאוצרים לבין אנשי מקצוע מנוסים העוסקים בהנגשה ותרגום לשפה הערבית; לאור זאת, לא נוצר עם הזמן מאגר קבוע של בעלי מקצוע ערבים העוסקים בתחום זה כמו מתורגמנים, מעצבים ואנשי שיווק. המצב בעייתי במיוחד במוזיאונים רב-תחומיים המציגים תערוכות בנושאים מגוונים, מאחר שכל תחום דורש מתרגם בעל מומחיות ייחודית לאותו נושא. מוזיאונים כאלה נדרשים לקשר רציף עם מתורגמנים שונים לתערוכות שונות.

עמדת מודיעין במוזיאון המדע ע"ש בלומפילד בירושלים

מצב הדברים הנוכחי נובע, בין היתר, מהיעדר מדיניות וקריטריונים קבועים. מוזיאונים המבקשים לתרגם את התכנים שהם מציגים לערבית פונים לאנשי מקצוע ברגע האחרון ומאחרים אותם בחופזה, או נאלצים לעבוד עם מתרגמים שאינם מומחים לתחום. נוסף על כך, בהיעדר תקציב ייעודי להנגשה של התערוכות, המוזיאונים נוטים להסתפק בשאריות תקציב או באלתורים. מהלך הדברים המתואר פוגע באפשרות של המוזיאונים לעבוד באופן קבוע עם אנשי מקצוע מנוסים.

⁷ הנתונים מצוטטים אצל אתי וייסבלאי, מוזיאונים בפרפריה: ביקורי ילדים ונוער ותמיכה ממשלתית, (הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2016), עמ' 13.

עובדה נוספת שמקשה על יצירת רשימה או מאגר שכזה היא מיעוט של אנשי מקצוע ערבים המועסקים על תקן של עובדים קבועים במוזיאונים. כמעט באף מוזיאון אין איש צוות ערבי שאחראי על ההנגשה לערבית, על הקשר עם אנשי המקצוע ועל אישור התרגומים והטקסטים.

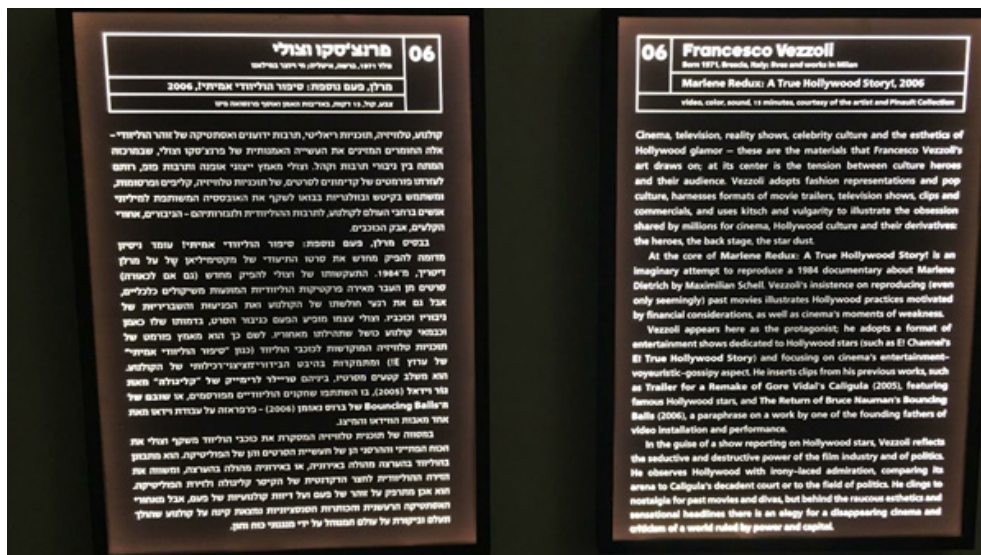
העובדה שהמוזיאונים הגדולים ממעטים להעסיק מתרגמים ייעודיים ומומחים ערבים בתחום המוזיאלי, לצד מיעוט של מוזיאונים בעלי היקף פעילות משמעותי ביישובים הערביים, מונעת התפתחות והתמקצעות אורגנית של תחום ההנגשה בערבית של מוסדות תרבות ומוזיאונים בישראל, שהיתה עשויה לתרום לשיפור המצב.

6. מחסור באנשי צוות ובאמנים ערבים במוזיאון

נוסף על המחסור בהעסקת אנשי צוות ערבים שיהיו אמונים על הנגשה לערבית, במוזיאונים רבים לא מועסקים כלל אנשי צוות ערבים, שהיו יכולים להוות קשר חשוב בין המוזיאון לציבור הערבי. אף שכמעט חמישית מאזרחי המדינה הם ערבים, במרבית המוזיאונים בהם ביקרנו מועסקים עובדים ערבים ספורים בלבד, לעתים מתוך צוותים הכוללים עשרות או מאות עובדים. העסקתם של עובדי מוזיאון דוברי ערבית בשלל תפקידים, לרבות בדרגות ניהול בכירות, שמכירים באופן אישי את הייחודיות ואת המורכבות של החברה הערבית, עשויה לסייע לקדם את הנגשת המוזיאון ולשפר את הפנייה לקהל מבקרים ערבי. זאת באמצעות התאמה של תוכני המוזיאון לקהל הערבי ועידוד מקבלי ההחלטות במוזיאון להשקיע בתחום זה משאבים באופן מושכל ושיטתי.

ישנה חשיבות גדולה להעסקת אנשי צוות ערבים במוזיאונים, לא רק בתפקידי הדרכה או תחזוקה זוטרים או במשרות של שיווק ותרגום לחברה הערבית. על מנת שמוזיאונים יפנו לקהל הערבי ויהיו נגישים להם בצורה אמיתית, חשוב לוודא כי ישנו ייצוג הולם לאנשי צוות ערבים במצבת כוח האדם של המוזיאון, גם באגפי האוצרות והאמנות שמובילים את סדר היום של התכנים המוצגים במוזיאון.

עוד עלה מהבדיקה כי כאשר האמנים שהציגו בתערוכה היו ערבים, או כאשר נושא התערוכה היה רלוונטי במיוחד לחברה הערבית, רמת הנוכחות של השפה הערבית היתה טובה יותר. לרוב מדובר בתערוכות מתחלפות שנעשה בהן מאמץ להנגיש את התערוכה באופן שווה לשפה העברית. מהמחקרים המעטים שנעשו עד כה בנושא זה עולה כי שיעור הערבים מכלל האמנים שעבודותיהם מוצגות במוזיאונים בישראל נמוך,

שילוט תוכן בתערוכה במוזיאון תל אביב לאמנות

וכתוצאה מכך נפגעת הללוונטיות שלהם עבור הקהל הערבי. לצד שיפור ההנגשה והשיווק של המוזיאונים בשפה הערבית והגדלת הייצוג של העובדים הערבים בצוותי המוזיאונים, ישנו גם צורך דחוף בהגדלת השילוב והייצוג של אנשי אמנות, יוצרים ואוצרים ערבים בתערוכות ובתכנים המוצגים במוזיאונים.

7. החשש מפני "זיהום שילוט" ועומס מידע

רבים ממנהלי המוזיאונים שעמם שוחחנו העלו את קיומו של חסם בפני הנגשה בערבית המכונה "זיהום שילוט", ביטוי המתייחס לריבוי של מלל ושילוט בתערוכות, הנוצר מהצגת טקסטים רבים בכמה שפות לצד המוצגים או ברחבי מתחם המוזיאון. מצב זה יוצר עומס מידע על השלט והמרחב, צורם את העין ועשוי להרתיע מבקרים מקריאתו ולפגוע בחוויית הביקור שלהם.

אחד הגורמים לכך הוא התקנתן של תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לשירות), תשע"ג-2013,⁸ המחייבות מוזיאונים וגלריות להציע תצוגה מוגדלת ללקויי ראייה, וכן לעצב את תיאור המוצגים תוך הקפדה על כללי נראות מסוימים. תקנות אלו עשויות להקשות על מוזיאונים להכניס שפה נוספת לשילוט, שברוב המוחלט של המקרים כולל עברית ואנגלית באופן מלא.

⁸ התקנות מפורטות באתר של נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות שבמשרד המשפטים:

<https://www.justice.gov.il/Units/NetzivutShivyon/MercazHameidaLenegishut/HakikatNegishut/Finding-Your-Way-Around-The-Accessibility-Regulations/Pages/Service.aspx>

קביעת כללים להנגשה לשונית מצד מוזיאונים חייבת לקחת בחשבון את הנושא החשוב של נגישות לבעלי מוגבלויות, אך לצד זאת לא לשכוח את הצרכים של הציבור הערבי. כפי שכתבו במוזיאון הקנדי להיסטוריה במאמר מיוחד שהוקדש לנושא:⁹ "למילים יש כוח, אך מאתגר הרבה יותר להעביר את הכוח שלהן כשהתערוכה מנוסחת בשתי שפות או יותר". במאמר שעסק בסוגיית ההנגשה הלשונית תיארו במוזיאון כיצד ניתן לעצב סוגי טקסט המתאימים להנגשה רב-לשונית. כפי שנעשה בקנדה, אנו מאמינים כי גם בישראל יש לחשוב על דרכים יצירתיות ומתקדמות להתמודד עם זיהום השילוט באופן שלא יפריע למבקרים ויאפשר לכלל הציבור ליהנות מביקור שוויוני ומלא במוזיאונים.

התפתחות טכנולוגיות חדשות של הצגת מידע, לרבות מסכי מגע נוחים, עשויה לפתור בעיות של ריבוי שפות בשילוט תוכן בתערוכות. בישראל קיימים כיום מספר מוסדות חדשים, כמו מוזיאון הטבע ע"ש שטיינדהרט בת"א למשל, שבהם ניתן להתרשם משימוש נכון באמצעים כאלה.

8. היעדר אסטרטגיה שיווקית מול החברה הערבית

מבדיקה שערכנו עולה כי מעט מאוד מוזיאונים משווקים את עצמם לחברה הערבית – אם בפרסום בעיתונות מקומית ואם באתרי אינטרנט וברשתות החברתיות.

מודעת פרסום בכניסה למוזיאון תל אביב לאמנות

מניתוח החסמים שביצענו עולה כי המורכבות הפוליטית בישראל מביאה לכך שבקרב חלק מהאזרחים הערבים תיתכן תפישה הרואה במוזיאונים בישראל מוסדות בעלי אופי ממסדי ולאומי, העוסקים בנושאים הקשורים בנרטיב

Claire Champ, Best Practices in Bilingual Exhibition Text Lessons from a Bilingual⁹ Museum, Canadian Museum of History, 2016. <https://www.justice.gov.il/Units/Tmihot/161219culture.pdf/Tavhinim/Tavhinim>

הלאומי היהודי. זאת אף שרבים מהמוזיאונים עוסקים בנושאים שונים בתכלית כמו אמנות, מדע וטבע. תפישה זו עשויה לייצר מחסום בין המוזיאונים לבין הציבור הערבי המעוניין לבקר בהם.

היעדר שיווק והנגשה של המוזיאונים בקרב הציבור הערבי בישראל מעמיק את הפער ומייצר תחושה שגויה כי מרחבים ציבוריים אלו לא נועדו עבורו. מצב דברים זה מעביר מסר לפיו המוזיאונים אינם רואים בחברה הערבית קהל יעד רלוונטי. כתוצאה מכך, במעגל אשר מזין את עצמו, מקבלי ההחלטות במוזיאונים מרגישים כי אין טעם להשקיע בשיווק, והציבור הערבי מרגיש כי המוזיאונים לא נועדו עבורו. כך, למשל, תלמידים ערבים רבים נחשפים למוזיאונים דרך סיורים של בתי ספר, ואולם בגלל שהמרחב מנוכר להם ולא מונגש עבורם – הם אינם חשים רצון לחזור אליו במסגרת אישית או משפחתית.

שיווק מותאם ומונגש בשפה הערבית עשוי להעלות את שיעור המבקרים במוזיאונים מקרב החברה הערבית, ולהגדירם מחדש כמקומות בילוי המזמינים מבקרים ערבים.

תערוכה במוזיאון תל אביב לאמנות

המלצות לשיפור הנגשת המוזיאונים לציבור הערבי

עם סיום עבודת המיפוי וניתוח התוצאות, פנינו למנהלי המוזיאונים כדי למסור להם את תוצאות המיפוי ולהניע פעולה לשיפור המצב. הצגנו בפני המנהלים את ממצאי הבדיקה וחלקנו עמם את הרעיונות שעלו ממנה לגבי צעדים שבאמצעותם ניתן לשפר את רמת הנוכחות של השפה הערבית במוסדות שבניהולם. כמה מהמנהלים נענו לבקשתנו והחלו בפעולות לשיפור נוכחות השפה הערבית במוזיאונים. במקביל הם חלקו עמנו את הקשיים והאתגרים העומדים בפניהם בנושא זה, חלקם משותפים לכלל השדה.

שיח זה מעיד על פוטנציאל גדול לשינוי המצב הקיים לטובת כלל הציבור והציבור הערבי בפרט, וכן לקידום שדה התרבות, האמנות והמוזיאונים. לצד זאת נחשף הצורך הקיים במציאת פתרונות ודרכי פעולה להתמודדות עם החסמים המשותפים למרבית המוסדות. כתוצאה מדיאלוג מועיל זה הבנו כי על אף הרצון הטוב, בקרב מנהלים וממלאי תפקידים במוזיאונים קיים חוסר גדול במודעות ובמידע לגבי ההתקדמות בעולם ההנגשה הרב-לשונית והאפשרויות העומדות בפניהם לקידום השפה הערבית בישראל. לאור זאת החלטנו לכלול במסגרת נייר זה רשימה מפורטת של המלצות מעשיות וישימות, המתבססות על תהליך המיפוי והאדבוקציה שביצענו וכן על מחקר שערכנו בנושא הנגשת מוזיאונים בארץ ובעולם. פרק זה מפרט כמה המלצות פרקטיות שיסייעו בידי מוסדות המבקשים לשפר את מצב נוכחות השפה הערבית במוזיאונים.

ההמלצות מופנות לשלושה גורמים עיקריים: מנהלי המוזיאונים, המוסמכים לקבוע מדיניות פנים ארגונית במוזיאון שלהם ולאכוף את ביצועה; גורמים ממשלתיים ורגולטורים, שהם בעלי הסמכות לקבל החלטות הנוגעות לתקנות ולאכיפה כמו מינהל התרבות במשרד התרבות; ומשרד החינוך, שאנו סבורים כי יוכל לסייע בשינוי המצב הקיים.

המלצות אלה מהוות כלי עבודה חשוב עבור מנהלי מוזיאונים, קובעי מדיניות ומשרדי ממשלה אשר באחריותם לקדם תהליך חשוב ונחוץ זה של הפיכת המוזיאונים למרחב ציבורי משותף המזמין, מכיל ומכבד את האזרחים הערבים. ההמלצות כוללות תובנות המיועדות לגורמים אזרחיים וממשלתיים שמתוקף תפקידם יכולים לסייע לחיזוק הנכחת השפה הערבית במוזיאונים, אם באמצעות רגולציה ואם בעזרת שיתופי פעולה שונים, ולהניע את השינוי הנדרש.

המלצות למנהלי המוזיאונים ולרשויות מקומיות

1. יש לקבוע מדיניות ונהלים ברורים ומחייבים להנגשה ונוכחות של השפה הערבית במוזיאון

אנו מאמינים כי ראשית על המוזיאונים להגדיר כי האזרחים הערבים, המהווים חמישית מהציבור בישראל, הם קהל יעד מרכזי ואסטרטגי עבורם. הגדרה כזו, ברמה הארגונית והאסטרטגית, תייצר מוטיבציה ותשתית לפעול על מנת להביא את האזרחים הערבים אל המוזיאונים ולהנגיש להם את המוזיאונים בשפה הערבית.

בהמשך לכך אנו ממליצים לקבוע מדיניות ארגונית אחידה וברורה של הנהלת המוזיאון בכל הנוגע לכללים להנגשה ונוכחות של השפה הערבית ולהתאמה תרבותית של המוזיאון לקהל הערבי, מדיניות שתקבל אישור וגיבוי של הוועד המנהל ושל קובעי המדיניות במוזיאונים השונים. על מדיניות זו לקבל תוקף רשמי ולהגדיר בצורה מדויקת את חובת ההנגשה של כל ערוצי המידע במוזיאון לדוברי הערבית.

מובן שאסטרטגיה של מוסד אחד לא בהכרח תתאים לכל המוזיאונים. לכל מוזיאון יש את המשתנים הרלוונטיים לו שצריכים להילקח בחשבון, כמו קהל היעד, אופי התערוכות, מיקום, תקציב וגיוון הצוות. חשוב גם להקפיד על הפצה ופרסום של המדיניות והנהלים לכל מקבלי ההחלטות והמנהלים במוסד.

2. יש לגבש תוכנית עבודה ולוחות זמנים להנגשה והנכחה של השפה הערבית במוזיאון

אנו ממליצים לתכנן מהלכים ברורים שיאפשרו את הוספת השפה הערבית לכלל התכנים והתשתיות במוזיאון. זאת באמצעות בניית תוכנית עבודה הכוללת לוח זמנים וסדרי עדיפויות ברורים ושימים שניתן יהיה לעבוד על פיהם, על מנת ליזום הנגשה של ערוצי המידע והתכנים במוזיאון וכדי להימנע מדחייה של ההחלטות הנוגעות לנושא זה לרגע האחרון. המלצה זו נשענת על מידע שחלקו איתנו כמה מוזיאונים, על כך שההנגשה לשפה הערבית בתערוכות נדחתה אצלם לרגע האחרון ונעשתה בחופזה, עם מעט משאבים ובלחץ זמן גדול כך, שהניבה תוצאות חלקיות ולא איכותיות.

על תוכנית העבודה לכלול דרך פעולה להחלפת השילוט בתערוכות המתחלפות והקבועות לשילוט הכולל את השפה הערבית, הוספת הדרכות קוליות בערבית למדריך הקולי, חלוקת מפות וחומרי הסבר בערבית בכניסה למוזיאון, והנגשת כל ערוץ מידע אחר, מודפס או דיגיטלי.

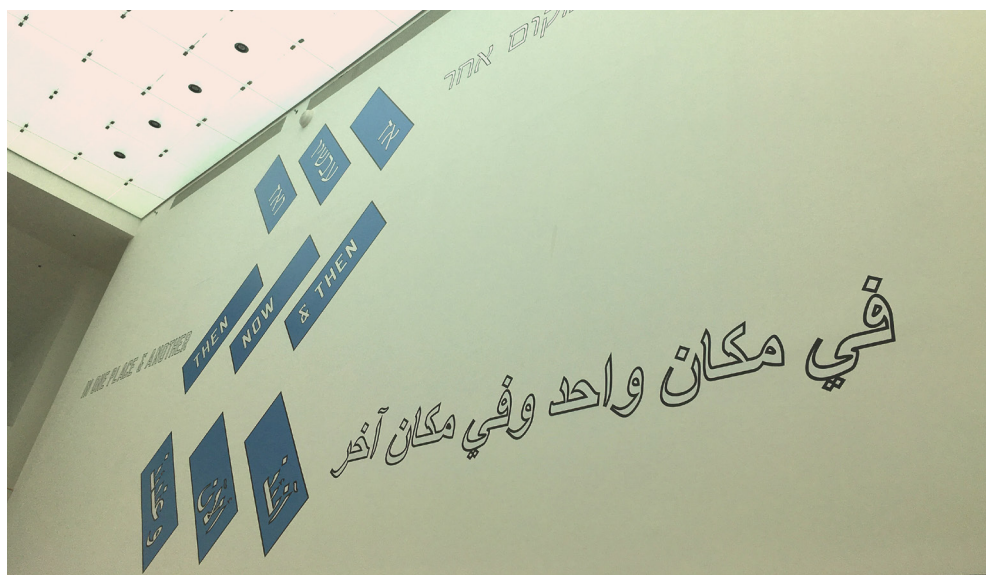

חזית הכניסה לביתן הלנה רובינשטיין, שלוחת מוזיאון ת"א לאמנות

במסגרת פעולות תקופתיות לתחזוקה, שיפוץ ושיפור של המוזיאון – בין אם בתשתיות פיזיות, באתר האינטרנט או בערוצי שיווק שונים – יש לקחת בחשבון מראש את התאמת התהליכים החדשים לשפה הערבית ועבור המבקרים הערבים. מוזיאונים רבים, בעיקר הוותיקים שבהם, מבצעים תהליכים רב-שנתיים של שיפוץ ותחזוקה של תשתיות המוזיאון; חשוב לנצל תהליכים אלה כדי לשפר ולשדרג גם את נוכחות השפה הערבית במוזיאון ואת מידת הנגשתו לדוברי הערבית.

3. יש לכלול את נושא ההנגשה לערבית בתכנון התקציב השנתי

אנו ממליצים להקצות תקציב שנתי להנכחת השפה הערבית ולחיבור המוזיאונים לחברה הערבית באמצעות שיווק ופרסום, הוספת תרגום בערוצי המידע השונים ובתערוכות המתוכננות, ותכנון פעילות מיוחדת ומותאמת לחברה הערבית ולמבקרים ערבים. במסגרת תכנון התקציב השנתי של המוזיאונים יש לקבוע מראש סעיפים מוגדרים וייעודיים להנגשה ופנייה לקהל הערבי. כך למשל אנו ממליצים למוזיאונים לכלול

שילוט כניסה לתערוכה במוזיאון תל אביב לאמנות

בתקציב התשתיות והתחזוקה השנתי שלהם סעיף להוספת השפה הערבית; בתקציב התערוכות לכלול סעיף לתרגום לערבית; בתקציב השיווק והמדיה להקדיש סעיף לפנייה לקהל הערבי; ובתקציב כוח האדם להגדיר סעיף עבור גיוס והעסקה של אנשי מקצוע ופרנטים ערבים.

נוסף על כך, אנו ממליצים למוזיאונים לתכנן את התקציב מראש כך שייקח בחשבון פעילויות ייעודיות עבור הקהל הערבי. בין היתר, אנו ממליצים להקדיש תקציב לאירועים מיוחדים על בסיס הקשרים תרבותיים רלוונטיים לקהל הערבי או לפעילויות בחגים כמו חודש רמדאן, עיד אל פיטר וחג המולד.

4. יש לפעול לגיוס משאבים ייעודיים לצורך שיפור ההנגשה בערבית ופנייה לקהל הערבי בפריפריה

אנו מודעים לקשיים התקציביים שעמם מתמודדים המוזיאונים בישראל. עם זאת, אנו מאמינים כי ישנם פתרונות והזדמנויות לגיוס משאבים עבור המשימה החשובה של הנגשת המוזיאון לחמישית מאזרחי ישראל.

על מנת לעמוד ביעד חשוב זה, יש לפעול לגיוס משאבים ייעודיים עבור הנגשה לקהל הערבי במסגרת תכנון פעולת גיוס המשאבים והכספים השנתית של המוזיאון. כך למשל יש להעלות את נושא ההנגשה לערבית מול תורמים ופילנטרופים העשויים להירתם

למאמץ ייחודי וחשוב זה, ולאחר גופים פילנתרופיים שמעוניינים לקדם סוגיות של יחסי יהודים-ערבים וחברה משותפת, פנייה לפריפריה וקידום רב-תרבותיות. נוסף על כך, על המוזיאונים לבקש תקצוב ייחודי להנגשה ממשרד התרבות, ממשרדי ממשלה, מרשויות מקומיות וממוסדות ציבוריים שונים התומכים במוזיאון.

בעבודה מול הרשות המקומית מוזיאונים יכולים ליזום שיתוף פעולה עם הקהילה בתמיכת הרשות, להציע השוואת תרומות (מאץ'), או לקדם תהליכי חשיבה משותפים למציאת פתרונות תקציביים. פעולות אלה רלוונטיות במיוחד בערים מעורבות ובערים הסמוכות ליישובים ערביים. מספר מנהלי מוזיאונים שאיתם שוחחנו פעלו בשיטה זו, והצליחו לגייס לכך משאבים ייעודיים – הן ממקורות פילנתרופיים והן מרשויות מקומיות.

ככלל, הגדרה מראש של סעיפי תמיכה ייעודיים עבור הגברת הנוכחות וההנגשה בערבית תשפר את יכולת המוזיאון לגייס משאבים למשימה חשובה זו. יתרה מזאת, תהליכים אלו יביאו להגדלת מספר המבקרים הערבים ועל כן יביאו גם להגדלה בהכנסות העצמיות של המוזיאונים.

5. יש למנות אנשי צוות ערבים לתפקידי מפתח במוזיאון

בקרב צוות העובדים של מוזיאונים רבים יש חוסר מודעות לחשיבות ולאפשרות של הנכחת השפה הערבית, ובמרביתם אין כמעט אנשי צוות ערבים שעיסוקם המקצועי הוא הנגשת המוזיאון או פנייה לקהל יעד ערבי. העסקה בעמדות מפתח של עובדים ערבים בעלי ידע בשפה הערבית והיכרות עם הרקע התרבותי יכולה לסייע באינספור היבטים הקשורים לשיפור עבודת המוזיאון ויש לה חשיבות גדולה.

לאור זאת אנו ממליצים למנות איש צוות ערבי בעל השכלה מתאימה וניסיון בתחום כאחראי על נושא הנכחת השפה הערבית במוזיאון ועל הקשר עם החברה והמבקרים הערבים. אדם זה יוכל ליזום מהלכים להנכחת השפה הערבית בתערוכות ובערוצי המידע השונים במוזיאון; לפקח על יישום נוהלי המוזיאון בעניין הנכחת השפה; לאשר את התכנים המונגשים בערבית; ליזום התקשרויות עם גופי פרסום, שיווק ויח"צ בשפה הערבית; ולוודא כי עבודת ההנגשה נעשית באופן מקצועי ובהתאם לצורכי המוזיאון.

אם מינויו של איש צוות ייעודי למשרה מסוג זה אינו אפשרי בגלל בעיות תקציב ותקן, יש חשיבות ותועלת גדולה בגיוס וקידום של אנשי צוות ערבים לתפקידי מפתח שונים

במוזיאון בכלל התחומים. נוכחות של איש צוות ערבי במעגלי קבלת ההחלטות של המוזיאון ובדיונים המתקיימים בו חשובה במיוחד משום שהיא מוסיפה את נקודת המבט של החברה הערבית לתוך תהליך קבלת ההחלטות במוזיאון. בדומה לכל מוסד ציבורי, וברוח החלטות הממשלה בעשור האחרון שקבעו יעד שנתי ברור לייצוג הולם של האזרחים הערבים בכוח האדם בשירות המדינה,¹⁰ על המוזיאונים לשאוף לייצוג הולם של האזרחים הערבים במצבת כוח האדם של המוזיאון. על ייצוג זה להתבטא לא רק בתפקידי הדרכה זוטרים של מבקרים ערבים, המאוישים לרוב על ידי סטודנטים או עובדים צעירים, או בתפקידי תחזוקה. חשוב לשלב אנשי מקצוע ערבים בכל תחומי העיסוק של המוזיאון כדי לחזק את היכולת של המוסד כולו להבין את קהל היעד ואת הציבור הערבי ולפנות אליו.

6. יש לתעדף שילוט והנגשה בערבית של מרחבים ושלטי מידע בולטים ומרכזיים

לצעדים סמליים מצד המוזיאון המבטאים הכרה ציבורית בחשיבות ובמרכזיות של השפה הערבית יכולה להיות השפעה גדולה. הנכחת השפה הערבית בחזית הבניין, במרחב הראשי ובאולמות הכניסה של המוזיאון מעבירה תחושה של קבלה ואי הדרה כלפי החברה הערבית. לבד מהנגשה של התערוכות והמרחבים הפנימיים, ישנה חשיבות מיוחדת בהנגשה מלאה ומכבדת של התכנים הנמצאים במרחבים הציבוריים בעלי הנראות הגדולה ביותר, כמו חלל הכניסה למוזיאון, אתר האינטרנט או העלונים והמפות. על פי רוב הביקור במוזיאון מתחיל עוד לפני שמגיעים אליו – בבית (דרך אתר

שילוט הכוונה במוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט בת"א

¹⁰ סקירה מקיפה ונתונים על שיעור הייצוג של האזרחים הערבים בקרב המועסקים בשירות המדינה ניתן למצוא במסמך של מרכז המחקר והמידע של הכנסת שהוכן לוועדת חוקה, חוק ומשפט. ראו: פרגר אמיר, [ייצוג הולם בשירות המדינה: חברה ערבית](#), (הכנסת – מרכז המחקר והמידע, 2020).

האינטרנט או אמצעי התקשורת) או ברחוב, ועל כן הנגשה של מרחבים אלה בפעילות המוזיאון חשובה גם היא.

אנו סבורים כי יש לתעדף את ההנגשה הלשונית של המוזיאון במקומות שבהם קיימת נראות גבוהה של השפה הערבית – בחזית החיצונית של המוזיאון, באולם הכניסה ובתוכן חומרי ההסברה המחולקים בו, בדלפקי קבלה שמקבלים את המבקרים, בפרסום בשלטי חוצות ועוד. קידום הנראות של השפה הערבית ישרת שתי מטרות: גם את ההנגשה הלשונית והעברת המידע לציבור הערבי וגם את הרגשת השייכות למרחב השוויוני והמשתף.

כך למשל הנגשה של אתר האינטרנט בערבית תייצר אצל הקהל הערבי תקשורת מוקדמת טובה יותר עם המוזיאון, ושלטי כניסה ייצרו תחושה מזמינה עבור האזרחים הערבים.

מתוך דף הפייסבוק של המוזיאון לאמנות האסלאם

רעיונות נוספים יכולים להיות שלט בערבית ובו המילים "ברוכים הבאים" ומפות התמצאות במוזיאון בתרגום לערבית שיחולקו בכניסה, שעשויים להיות דרך טובה להגיד למבקרים הערבים שגם אם ההנגשה בתערוכות עצמן אינה מלאה, המוזיאון מעריך את ביקורם ומזמין אותם לבוא בשערו.

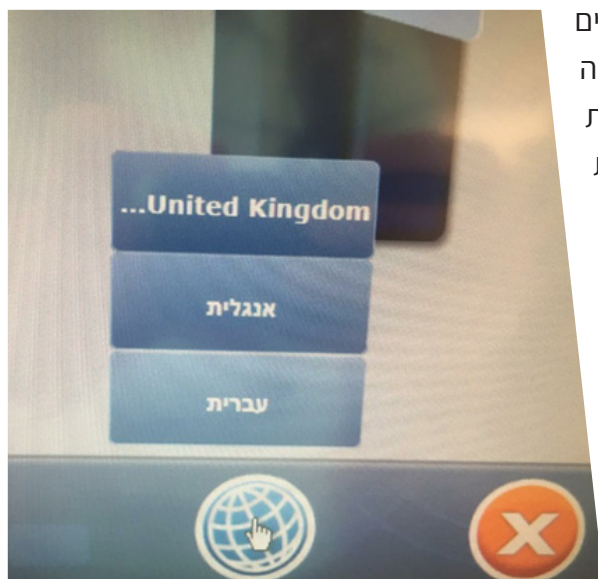
7. יש לשפר את השירות הדיגיטלי והשיווק לאזרח הערבי

ישנה חשיבות אדירה לשיפור ההנגשה של השירותים הדיגיטליים בשפה הערבית לטובת האזרחים הערבים. הביקור במוזיאון מתחיל בבית, כאשר המבקרים הפוטנציאליים מבקשים להתעדכן בנעשה במוזיאון, בשעות הפתיחה ובתערוכות השונות. היעדר מידע רלוונטי ועדכני בערבית באתרי האינטרנט, באפליקציות, בדפי הפייסבוק ובשאר המדיות החברתיות פוגע בציבור הערבי במיוחד ומנוגד למהות הרעיון של שירות דיגיטלי.

אנו ממליצים להקים אתר אינטרנט בשפה הערבית, לעדכן אותו באופן שוטף ובתדירות זהה לאתר בעברית, ולוודא כי הוא מכיל מידע רלוונטי ודינמי המתחלף בהתאם לארועים ולתערוכות במוזיאון. נוסף על כך, על המוזיאונים לפתוח ולתפעל דף פייסבוק בשפה הערבית, שיאפשר להתעדכן בנעשה במוזיאון באופן אינטראקטיבי ומהיר. הפעילות השיווקית בערבית ברשת הפייסבוק חשובה במיוחד: על פי מחקרים שנעשו בשנים האחרונות, השימוש בפייסבוק בחברה הערבית נפוץ במיוחד וזהו אמצעי קשר ושיווק ראשון במעלה עבור מוסדות וגופים המעוניינים לפנות לקהל הערבי.

בצוות המתפעל את השירותים הדיגיטליים יש לכלול איש צוות ערבי או נותן שירות חיצוני דובר ערבית (למשל משרד יח"צ או שיווק דיגיטלי) שיהיה מומחה לקידום תכנים מסוג זה. כמו כן, על התכנים המופנים לקהל הערבי להיכתב מראש מתוך מחשבה על קהל היעד הערבי, ולא באופן אוטומטי או כתרגום שטחי של התכנים בעברית.

נוסף לכך, אנו ממליצים על שיווק המוזיאונים לחברה הערבית באמצעות התקשרות עם

עמדה למכירת כרטיסים במוזיאון תל אביב לאמנות

חברת שיווק או אנשי צוות פנימיים בעלי התמחות והיכרות עם החברה הערבית. חברה שכזו תוכל למפות את הצרכים של החברה הערבית ולשווק להם את המוזיאונים באופן מותאם מבחינה לשונית ותרבותית, לרבות שיווק וקידום של תוכני המוזיאון במדיה מסורתית ובערוצים דיגיטליים ורשתות חברתיות.

8. שימוש באמצעי עזר ומידע אלקטרוניים ובטכנולוגיה רב-לשונית

מביקורים שערכנו במוזיאונים שונים עלה כי אחת האפשרויות להתמודד עם תופעת "זיהום השילוט" ועומס המידע היא שימוש באמצעים אלקטרוניים ובטכנולוגיה חדשה. ניתן למשל לקדם שימוש בצגים ובמסכי מגע אלקטרוניים שבהם המבקר יכול לבחור באיזו שפה הוא מעוניין לקרוא את המידע, כך שניתן להשתמש בצג אחד להעברת מידע בכמה שפות שונות.

פתרונות רבים לנושא ההנגשה הלשונית יכולים להגיע מהשימוש הנרחב שלנו בטכנולוגיה. מוזיאונים יכולים להשתמש באפליקציות ייעודיות לטלפון החכם – מכשיר שנמצא כיום אצל רובם המכריע של המבקרים במוזיאון. שימוש באפליקציות ייעודיות או הצגה של ברקודים קריאים (קוד QR) לצד המוצגים יכולים לסייע להתאים לכל מבקר את המידע הרלוונטי עבורו בשפה בה הוא בוחר.

כך נעשה למשל במוזיאון אמסטרדם,¹¹ שם הופקו סרטוני הסבר לתערוכה הכוללים קריינות בעשר שפות שונות, על מנת להפוך את המוזיאון לנגיש יותר לתיירים מכל רחבי העולם. כל מבקר בתערוכה יכול לגשת להסבר שלצד היצירה, לסרוק קוד QR ולצפות בסרטון בשפה המתאימה לו באמצעות הטלפון החכם שברשותו.

דוגמה נוספת ניתן למצוא במוזיאון לזכר השואה במיאמי שבארצות הברית, שם פיתחו אפליקציה ייעודית למבקרים הניתנת להורדה למכשיר הטלפון החכם של המבקרים. האפליקציה כוללת מידע רלוונטי בשמונה שפות שונות לבחירת המשתמש, והמוזיאון אף מציע סיוע בהתקנתה על מכשיר הטלפון לכל מי שזקוק לכך.

9. יש לפתח מחלקת חינוך וקידום פעילויות לילדים ונוער דוברי ערבית

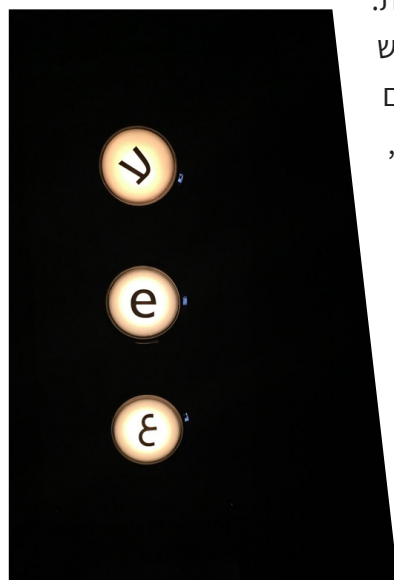
אנו ממליצים למוזיאונים להשקיע בפיתוח של מחלקת חינוך ופעילות לילדים ונוער בחברה הערבית, להתאים את מערך הפעילויות של מחלקה זו לחברה הערבית מבחינה תרבותית ולשונית, ולשווקה לבתי הספר ערביים באמצעות חברה לשיווק וסוכני תיירות פנים. חשוב לוודא כי צוות ההדרכה במוזיאון כולל גם מדריכים ערבים בתקן קבוע, שיכולים לתת מענה מקצועי ומלא להדרכות של ילדים והקהל הרחב בשפה הערבית. במוזיאונים רבים שנבדקו במיפוי התקיימו ימי פעילויות מיוחדות כמו סיורים, שעות סיפור, קייטנות ופעילויות נוספות לילדים ולנוער – אך אלו התקיימו בעברית בלבד ובהתאם לחגים ומועדים יהודיים. היצע של פעילויות דומות בשפה הערבית יגדיל את פוטנציאל המשיכה של המוזיאונים עבור הקהל הערבי הצעיר ויקדם תרבות חינוך ופנאי מועילה לילדים ערבים. קידום הפעלות מיוחדות בערבית במקביל לאלו המתקיימות בעברית גם יקדמו את השוויון והנראות של השפה הערבית במרחב המוזיאלי כמרחב משותף.

¹¹ Linda Ward, "6 Examples of Language and Technology in Museums", The Language Blog, k-international, 16.5.2019.

¹² The Multilingual Museum: How Museums are Tackling the Objective of Engaging "Multilingual Audiences", Art & Culture Translated, 25.10.2017.

דוגמה מעניינת לפעילות רב-לשונית ניתן למצוא במוזיאון קוויןס בניו יורק,¹² המציע לקהל הרחב חמישה קורסים המתקיימים בתוך המוזיאון בשפות שונות ביניהן ספרדית, מנדרינית, קוריאנית וערבית, בתחומים כמו עיצוב גרפי, ציור ועוד. פעילויות אלה מייצרות קשר קרוב בין המוזיאון לקהילות השונות, ותורמות להיכרות בלתי אמצעית עם הקהילות ולהכרת צורכיהן. קיום קשר כזה בין מוזיאונים בישראל לבין החברה הערבית יוכל להיות כלי חשוב כדי להבטיח שהמשאבים המושקעים בהנגשה לשונית מנותבים למקומות הנכונים, שם הם באמת מועילים. פעולה זו רלוונטית ומתאימה במיוחד למוזיאונים בערים מעורבות, או כאלה הממוקמים בפריפריה בקרבה יישובים ערבים רבים. הפיכת המוזיאונים למרכזים של לימוד והעשרה לבני נוער גם בשפה הערבית יתרמו לקידום המיצוב שלהם כמוסדות הפונים לקהל הערבי.

10. יש להרחיב את היצע הסטורים המודרכים בערבית ואת השימוש במדריכים קוליים (Audio Guides)

שילוט אלקטרוני בתערוכה במוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט בתל אביב

במיפוי שביצענו נמצא כי במרבית המוזיאונים יש אפשרות להזמין סיורים מודרכים בשפה הערבית. עם זאת, הדרכות אלו ניתנות אך ורק בהזמנה מראש ולקבוצות. זאת מאחר שרוב המוזיאונים אינם מעסיקים עובדים ערבים קבועים אלא עובדי קבלן חיצוניים, או עובדים ללא תקן, כך שחלק גדול מהמוזיאונים משתמשים בשירותיהם של מדריכים חיצוניים כדי לקיים הדרכות בשפה הערבית, או מספקים אותן רק אם באותו היום משובץ לעבודה מדריך דובר ערבית.

נהלים אלו מאפשרים להציע לקהל סיורים בערבית רק בתיאום מראש, או כאשר קבוצה מגיעה עם מדריך משלה. זאת בניגוד לסיורים בעברית, המתקיימים במוזיאונים רבים בימים ובשעות קבועות מראש ונגישים לכל מבקר ללא הרשמה מראש. מצב דברים זה מפלה דוברי ערבית המבקרים במוזיאון באופן מזדמן, ועשוי להשפיע על מידת האטרקטיביות של המוזיאון עבורם.

אנו ממליצים למוזיאונים לכלול סיורים קבועים עבור הקהל הערבי, בזמינות גבוהה וללא הרשמה מראש, על מנת לשפר את חוויית הביקור שלהם במוזיאון. לצורך כך על המוזיאונים לקדם העסקת מדריכים דוברי ערבית באופן רציף ובתקן קבוע ולוודא כי מדי יום יהיה במוזיאון מדריך ערבי זמין.

בהיעדר זמינות של סיורים מודרכים, המוזיאונים היו יכולים להפנות את המבקרים לשימוש במדריכים קוליים אלקטרוניים. עם זאת, מרבית המוזיאונים אינם מציעים כיום מדריכים שכאלה, לא בעברית ולא בשפה אחרת. בכמה מהמוזיאונים שכן מציעים שירות הדרכות קוליות, בהם מוזיאון ישראל ומוזיאון תל אביב לאמנות, כבר החלו לעבוד על הקלטה של הדרכות קוליות אלקטרוניות גם בשפה הערבית, בייחוד לתערוכות הקבועות. אנו סבורים כי מדובר בכלי זמין ויעיל, שיכול לתת מענה לסוגיה של הנגשה לשונית באמצעים פשוטים יחסית. הפקה של הדרכות קוליות מוקלטות עשויה לפתור את בעיית זמינות הסיורים בערבית, ולקדם באופן משמעותי את הנגשת המוזיאונים לקהל הערבי. שימוש באמצעי זה נהוג במוזיאונים רבים בעולם ותואם את רוח התקופה בכל הנוגע לחוויית המבקר, המעדיף על פי רוב שימוש במכשיר אלקטרוני על פני הצטרפות לסיור מודרך.

המלצות למשרד התרבות, גורמי רגולציה ופורומים מקצועיים בתחום התרבות

1. יש לגבש רגולציה המגדירה חובת הנגשה בערבית למידע ותוכן המוצגים במוזיאונים

על משרד התרבות לקדם רגולציה ברורה ומחייבת לגבי השפות שבהן יוצג מידע במוזיאונים, ולכלול את הערבית כשפת חובה בכל ערוצי המידע של המוזיאון, ולא כאופציה בלבד. יש להגדיר בבירור את ההיקף ואת אופן ההנגשה בערבית של התערוכות ולהתייחס גם למפות ולעלוני המידע המחולקים בכניסה, כמו גם להנגשה בערבית של המידע באתרי האינטרנט של המוזיאונים.

לאחר ניסוח התקנות, אנו קוראים למשרד התרבות לפעול לפרסום והסברה שלהן בקרב מנהלי המוזיאונים על מנת לשפר את העמידה בהן. נוסף על כך, יש לקיים סיורים תקופתיים במוזיאונים כדי לוודא את אכיפת הנהלים ויישומם.

מתוך אתר האינטרנט של משרד המשפטים

אנו קוראים למשרד לפעול להקמת פורום מקצועי שיקדם את הנגשת השדה המוזיאלי לחברה הערבית בישראל ויכלול יצירת שיתופי פעולה, למידת עמיתים וקידום הקצאת משאבים ממשלתיים למטרה זו. מלבד זאת, אנו ממליצים למשרד לקיים כינוס מיוחד של מנהלי המוזיאונים כדי להדגיש את חשיבות הנושא ולדון עמם על האמצעים לקידומו.

2. יש לשנות את תקנות תקצוב המוזיאונים כך שיעודדו הנגשת חומרים בערבית

על משרד התרבות לנסח מחדש את הקריטריונים שעל פיהם מינהל התרבות והספורט מסווג ומחלק את התקציבים למוזיאונים, ולהוסיף קריטריון שיחייב את המוזיאונים בקטגוריות א', ב' וג' להנגיש את המרחב ואת המוצגים שלהם בערבית באופן שוויוני לעברית.

מוזיאונים שיעמדו בקריטריון ההנגשה בערבית יזכו לתמיכה תקציבית בהתאם לסיווגם. זאת בדומה לתקנות הנגישות לשירות, שנכנסו לתוקפן בנובמבר 2017 וחייבו עסקים גדולים להנגיש את אתרי האינטרנט שלהם לבעלי מוגבלויות. כניסת התקנות לתוקף נעשתה לאחר תקופת הסתגלות של שלוש שנים, שאפשרה לעסקים ולמוסדות לעבור תהליך של הנגשה ללא חשש מסנקציות תקציביות ובשיתוף פעולה עם הרשויות. ניתן לקבוע תקופת הכשרה דומה גם לצורך הנגשה בערבית, שלאחריה ייכפו התקנות והתמיכה הציבורית במוזיאונים תותנה בהנגשה הולמת בשפה הערבית.

שילוט מידע והכוונה במוזיאון המדע ע"ש בלומפילד בירושלים

3. יש להקים אתר ממשלתי ייעודי שירכז את התקנות והנהלים להנגשה בערבית

במוזיאונים

על משרד התרבות לקדם הקמה של אתר ממשלתי ייעודי שבו ירוכזו כלל התקנות והאמצעים להנגשת המוזיאונים לדוברי השפה הערבית, בדומה לתהליך הנגשת אתרי האינטרנט לאנשים עם מוגבלויות שהחל ב-2013.

אתר שכזה יקל על כל המבקשים לקדם את המהלך המבורך, יספק לוחות זמנים, יסייע במציאת מומחים ואנשי מקצוע בתחום ויאפשר מענה על שאלות ושיתוף פעולה בין המוסדות השונים המתמודדים עם אותם האתגרים והמגבלות. בדומה להקמת פורום מקצועי שילווה את הנושא (ראו המלצה מס' 1), אתר מסוג זה יאפשר לבצע איגום משאבים ויקל על פעולת ההנגשה של כלל המוזיאונים.

4. יש לאכוף את חובת ההנגשה של מוזיאונים בשפה הערבית

מוזיאונים רבים שמחויבים כיום לשלב בפעילותם את השפה הערבית באופן שווה על מנת לזכות בתקציבי משרד התרבות, אינם עושים זאת בפועל. משרד התרבות אינו אוכף את התקנות שהוא עצמו קבע, כך שלמוזיאונים אין תמריץ לעמוד בקריטריונים האלו. אכיפה של התקנות תשפר את העמידה בקריטריונים השונים, בהם אלו הקשורים בנגישות לשונית. במסגרת האכיפה ניתן לשלב באתר הממשלתי של משרד התרבות עמוד פניות, שבו מבקרים במוזיאונים יוכלו לדווח על אי עמידה בתקנות, בהן אלה הנוגעות להנגשה לדוברי ערבית. מנגנון כזה ישתף את הציבור בתהליך קבלת ההחלטות וישפר את השירות עבור כלל האזרחים.

נוסף על כך, מינהל התרבות במשרד התרבות יכול להעסיק איש צוות ערבי שיהיה אחראי על אכיפת התקנות הקשורות בהנגשה לשונית במוזיאונים ועל קידום ההנגשה הרב-לשונית במוסדות המוזיאליים. יש לקבוע סנקציות ברורות במקרים בהם מוזיאונים לא עומדים בקריטריונים להנגשה בערבית.

5. יש לקדם מחקרים שימפו את צורכי החברה הערבית בכל הנוגע לביקור במוזיאונים

קיים צורך במחקר מעמיק וכולל לגבי השינוי בהרגלי הביקור והצריכה של החברה הערבית בישראל, ובמגמות המאפיינות אותה כיום. בין היתר, יש לבדוק כיצד ניתן לשנות תפיסות שגויות או חששות שקיימים בקרב חלק מהציבור הערבי, הרואה במוזיאונים בישראל גופים המציגים את הנרטיב הציוני והיהודי בלבד, וכיצד ניתן להפוך את המוזיאונים לפתוחים

ורלוונטיים יותר עבור האזרחים הערבים גם בהיבטים נוספים מלבד נושא ההנגשה.

שינוי תפיסה זו ותפיסות אחרות הקיימות בחברה הערבית ביחס למוזיאונים יוביל, לדעתנו, לעלייה במספר המבקרים הערבים במוזיאונים ויתרום להפיכת המוזיאונים למרחבים ציבוריים משותפים אמיתיים.

משיחות שערכנו עם מנהלי מוזיאונים עולה כי קידום מחקר שכזה יסייע למוזיאונים להבין את צורכי האזרחים הערבים ולהתאים עבורם את התכנים. יתרה מזאת, המחקר יעזור למוזיאונים להכיר את העדפות המבקרים הערבים באופן שיסייע להם לתעדף את התקציבים ולרכז את המאמצים להנגשת המוזיאון אל המקומות המועילים ביותר.

בכוונתנו לערוך מחקר שיעסוק בהיקף הצגת עבודותיהם של אמנים ערבים במוזיאונים השונים. במקביל קיים צורך בבדיקה ובהעמקת החקר של סוגיות אחרות הקשורות בקידום חברה משותפת ואזרחות שווה בשדה התרבות והאמנות, ועל פעולות אלו להיעשות גם במשרדי הממשלה ובכנסת, ולא רק באקדמיה או בארגוני החברה האזרחית.

6. יש להקים מאגר מומחים ואנשי מקצוע ערבים בתחום המוזיאונים והאמנות

אנו סבורים כי על פורום מנהלי המוזיאונים או על המחלקה הרלוונטית במשרד התרבות לקדם את הקמתו של מאגר אנשי מקצוע מהחברה הערבית המתמחים בהנגשת מוסדות תרבות לשפה הערבית. מהלך זה ישפר את היכולת של מוזיאונים להנגיש את התערוכות באופן שוטף ואיכותי. פורום זה יכלול מתרגמים, מעצבים ואנשי שיווק מהחברה הערבית, שיהיו זמינים להתקשרות ולמתן מענה לסוגיות העולות בקשר להנכחת השפה הערבית במוזיאונים.

אנו ממליצים כי מנהלי המוזיאונים או האחראים על התערוכות יקיימו קשר קבוע ורציף עם אנשי מקצוע ערבים העוסקים בתרגום, הנגשה, עיצוב ושיווק. המלצה זו רלוונטית פי כמה עבור מוזיאונים רב-תחומיים אשר זקוקים לבעלי מקצוע במגוון תחומי מומחיות. שמירה על קשר רציף עם מתרגמים, מעצבים ואנשי שיווק ערבים תאפשר למוזיאונים להיערך מראש להנגשת תכנים, תוך שמירה על לוח הזמנים והצרכים הנדרשים. יתר על כן, עבודה מסודרת עם בעלי מקצוע קבועים ומנוסים תאפשר לייצר טקסטים ותוצרים מונגשים אחרים ברמה גבוהה, ולייצר שפה אחידה שתאפיין את המוזיאון.

לאור כל זאת אנו מזהים צורך בבניית מאגר מומחים. מן הראוי שמי מהגורמים המעוניין לקדם את הנושא ושיש לו ראייה רחבה על התחום, כמו משרד התרבות או פורום מנהלי המוזיאונים, ייזום מהלך שכזה בשיתוף פעולה עם שאר הגופים הרלוונטיים בשדה המקצועי.

המלצות למשרד החינוך

אף שמסמך זה אינו עוסק באופן ישיר בנושא החינוך לאמנות במוזיאונים, אנו מאמינים כי זוהי חוליה חשובה במאמץ לשיפור ההנגשה לקהל הערבי. אנו ממליצים למשרד החינוך לעודד את בתי הספר הערביים להוציא יותר סיורים למוזיאונים ולסבסד אותם בפעילות זו. הדבר יחשוף יותר קהל ערבי למוזיאונים ויניע מהלך בקרב המוסדות לשיפור הנגישות והשירות לקהל הערבי.

תהליך זה עשוי לשפר את הפנייה של המוזיאונים לקהל הערבי ולהגדיל את מספר המבקרים במוזיאונים מקרב הציבור הערבי. יתרה מזאת, אנו ממליצים למשרד לקדם סיורים במוזיאונים לצוותי המורים בבתי הספר הערביים, על מנת שגם צוות ההוראה יהיה חשוף למוסדות התרבות. מורים שייחשפו לעולם המוזיאלי יחשפו גם את תלמידיהם אל עולם חשוב ומועיל זה.

אנו משוכנעים כי משרד החינוך יכול ליזום ולקדם צעדים רבים על מנת לשפר את ההנגשה והפנייה של המוזיאונים לקהל הערבי, אך במסגרת מסמך זה קצרה היריעה מלפרט את כולם ולהעמיק בהם. אנו קוראים למשרד החינוך לקחת חלק פעיל במאמץ ובתהליכי חשיבה לקידום מדיניות שוויונית גם בנושא זה, ולפעול בהקדם לשיפור החינוך לאמנות ותרבות בחברה הערבית בישראל.

הביאנלה לאומנויות ועיצוב במוזיאון ארץ ישראל בתל אביב

רשימת המוזיאונים שנבדקו

1. חיפה:

נבדקו כל שמונת המוזיאונים הפועלים בעיר. שישה מתוך שמונת המוזיאונים הללו מנוהלים על ידי חברת מוזיאוני חיפה בע"מ, השייכת לעיריית חיפה ומוגדרת חברה לתועלת הציבור: המוזיאון הימי, מוזיאון טיקוטן לאמנות יפנית, מוזיאון חיפה לאמנות, מוזיאון העיר, מוזיאון מאנה כץ ומוזיאון הרמן שטרוק. שני המוזיאונים הנוספים הם המוזיאון הלאומי למדע, טכנולוגיה וחלל (מדעטק) שנמצא בבניין הטכניון ההיסטורי, ומוזיאון הכט הממוקם באוניברסיטת חיפה.

2. תל אביב-יפו:

נבדקו מוזיאון תל אביב לאמנות, מוזיאון ארץ ישראל, מוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט ובית הלנה רובינשטיין; וכן מוזיאון יפו לעתיקות, המנוהל בידי החברה לפיתוח יפו העתיקה.

3. ירושלים:

מוזיאון ישראל, מוזיאון המדע ע"ש בלומפילד, מוזיאון ארצות המקרא והמוזיאון לאמנות האסלאם.

4. ערים נוספות:

מוזיאון הילדים הישראלי בחולון, מוזיאון לונדע בבאר שבע ומוזיאון האדם הקדמון בקיבוץ מעין ברוך.

בסך הכל נכללו במיפוי זה 20 מוזיאונים: 6 מוזיאוני אמנות, 6 מוזיאוני היסטוריה, ארכיאולוגיה ופרה-היסטוריה, 2 מוזיאוני מדע, 2 מוזיאונים ייעודיים לילדים, 2 מוזיאונים רב-תחומיים, מוזיאון טבע אחד ומוזיאון אחד העוסק בתרבות האסלאם.

מוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט בתל אביב

חוק המוזיאונים, התשמ"ג-1983

חוק המוזיאונים, התשמ"ג-1983 מעניק את הסמכויות הנוגעות למוזיאונים לשר החינוך והתרבות – כיום הן נתונות בידי מינהל התרבות במשרד התרבות והספורט. חוק המוזיאונים מבחין בין מוזיאונים מוכרים למוזיאונים פרטיים, ומחיל את הוראות החוק ותקנותיו רק על מוזיאונים המוגדרים מוכרים. מוזיאונים אלו זוכים לתמיכה תקציבית של מינהל התרבות במשרד התרבות והספורט.

תקציבי מינהל התרבות מחולקים למוזיאונים באמצעות מבחני תמיכה, אשר שונו ותוקנו כמה פעמים לאורך השנים. התמיכה התקציבית מחולקת בהתאם לקריטריונים הקבועים במבחני התמיכה,¹³ שהוגדרו לאחר התייעצות עם מועצת המוזיאונים, גוף בן 21 חברים הממונה בידי שר התרבות.

קריטריונים אלו מחלקים את המוזיאונים בישראל לארבע קבוצות עיקריות באמצעות מדדים שונים כגון מספר המבקרים, מספר התערוכות, גודל המוזיאון וסוגו, סוג המידע המוצג למבקרים והיקפו, ושפות השילוט והתערוכות. להלן חלק מהקריטריונים המסווגים את המוזיאונים לקבוצות השונות ואשר רלוונטיים לסוגיית ההנגשה הלשונית:

קבוצה א'

מספר המבקרים בתשלום במוזיאון היה 380 אלף איש בשנה לפחות; המוזיאון הציע למבקרים שילוט לצורך התמצאות בעברית, בערבית ובאנגלית; בתערוכות שמשכן יותר מעשרה שבועות, המוזיאון הציג מידע גם בערבית ובאנגלית, בעיצוב זהה בגודלו ובאיכות לעברית.

¹³ מבחנים לחלוקת כספי תמיכה של משרד המדע התרבות והספורט לשימור רצף פעילות במוסדות תרבות ואמנות, לפי חוק יסודות התקציב, התשמ"ה-1985.

[161219culture.pdf/https://www.justice.gov.il/Units/Tmihot/Tavhinim/Tavhinim](https://www.justice.gov.il/Units/Tmihot/Tavhinim/Tavhinim161219culture.pdf)

קבוצה ב'

מספר המבקרים בתשלום במוזיאון היה 130 אלף איש בשנה לפחות; המוזיאון הציע למבקרים שילוט לצורך התמצאות בעברית, בערבית ובאנגלית; בתערוכות שמשכן יותר מעשרה שבועות, המוזיאון הציג מידע גם בערבית, בעיצוב זהה בגודלו ובאיכות לעברית.

קבוצה ג'

מספר המבקרים בתשלום במוזיאון היה 42 אלף איש בשנה לפחות.

קבוצה ד'

מספר המבקרים בתשלום במוזיאון היה 7,500 איש בשנה לפחות